

Gendersverschillen in gebarentaal bij Nederlandse dove jongens en meisjes in de periode 1930-1980

Studenten: Margriet van der Bent 3378586

Hanke van den Ende 3285146

Anneloes van Herwijnen 3375323

Docent: Mw. Drs. Corrie Tijsseling

Tweede beoordelaar: Drs. Paul Baar

Cursus: Bachelorthesis Pedagogische Wetenschappen 2010-2011

Onderzoeksproject 4: Religieuze en levensbeschouwelijke invloeden op pedagogisch handelen bij dove kinderen

Deelgroep: 4

Datum: 16-06-2011

Abstract

Subject: This study is focused on differences in sign language between boys and girls. It is a historical study, as it focuses on the period 1930-1980 in the Netherlands. The background for this study is formed by studies done in Ireland. In those studies, the researchers found differences in sign languages between boys and girls. Boys and girls used different signs for the same words. In this study the situation in the Netherlands is considered. This study focuses on three aspects that are related to sign language: the influence of the family, the influence of institutes for the deaf and communication between deaf boys and girls.

Method: Historical documents and interviews with deaf ex-pupils from institutes for the deaf in the Netherlands will be used to find answers for the research questions. The grounded theory method is used to analyze these documents.

Results: The results show differences in signs between deaf boys and girls in the Netherlands. The influence of the institutes for the deaf and communication opportunities between deaf boys and girls seem to relate to gender differences in sign language.

Conclusion: More research is needed to obtain detailed conclusions.

Keywords: gender, deaf, sign language, Netherlands, period 1930-1980.

Voorwoord

Utrecht, 16 juni 2011

Beste lezer,

Voor u ligt een historisch onderzoek naar verschillen in gebarentaal tussen dove jongens en meisjes in Nederlandse doveninstituten in de periode 1930-1980. De drie aspecten die centraal staan zijn het gezin, de instelling en de communicatie tussen dove jongens en meisjes zelf. De afgelopen vijf maanden is er hard aan het onderzoek gewerkt.

Inspiratie voor dit onderzoek is gevonden in onderzoek naar genderverschillen in gebarentaal in Ierland. In Nederland is hier nog geen onderzoek naar gedaan. Ter voorbereiding op dit onderzoek is er een literatuurstudie gedaan naar onderzoeken met betrekking op de situatie voor dovengemeenschappen in Ierland. Daarnaast had deze literatuurstudie betrekking op een beschrijving van het dovenonderwijs, instellingen en leven in het gezin met een doof kind. Daarna is er een bronnenonderzoek gedaan en zijn er schriftelijke interviews gehouden met oud-leerlingen van de drie onderzochte doveninstituten: het Guyot Instituut te Haren, het Instituut voor Doven (IvD) te Sint Michielsgestel, en Effatha te Leidschendam-Voorburg.

We willen allereerst Mw. Drs. Corrie Tijsseling, onze thesisbegeleider, bedanken voor al haar hulp tijdens het onderzoeksproces. Haar aanwijzingen zijn bijzonder waardevol geweest. Verder natuurlijk dank aan alle anderen die ons geholpen hebben bij ons onderzoek, zoals de medewerkers van de archieven die we bezochten, de oud-leerlingen die we geïnterviewd hebben en onze medestudenten die ons onderzoek van peerfeedback hebben voorzien.

Veel leesplezier!

Hartelijke groeten,

Margriet van der Bent, Hanke van den Ende en Anneloes van Herwijnen

Inhoudsopgave

Inleiding in het onderzoek	5
Gezin, onderwijs, communicatie en sekseverschillen	6
Opvoeding, onderwijs en communicatie van dove kinderen vandaag de dag	7
Geschiedenis dovenonderwijs in Nederland	10
Geschiedenis van het dovenonderwijs in Ierland	12
Opvoeding van doven en dovenonderwijs in de jaren 1930-1980	15
Vraagstelling en onderzoeksvragen	16
Methodedeel	17
Resultaten per onderzoeksvraag	18
Conclusie	28
Discussie	31
Aanbeveling	33
Referentielijst	34
Bronnenlijst	38
Bijlage 1 Vragenlijst schriftelijk interview	40
Bijlage 2 Codeboom interviews	42
Bijlage 3 Voorbeelden van genderverschillen in ISL	45

Inleiding in het onderzoek

Met dit onderzoek wordt een eerste verkenning gemaakt naar verschillen in gebarentaal tussen dove jongens en meisjes in Nederland in de jaren 1930-1980. Het gaat er hierbij om of jongens en meisjes andere gebaren hebben ontwikkeld voor hetzelfde begrip, bijvoorbeeld het begrip 'kat'. In Ierland is gebleken dat dit het geval is, maar in Nederland is hiernaar nog weinig onderzoek gedaan. Dit onderzoek is historisch relevant, omdat het wellicht mogelijk is om met de kennis van nu de geschiedenis beter te leren begrijpen. Hierbij moet opgepast worden voor *anachronisme*, wat inhoudt dat hedendaagse begrippen niet van toepassing geacht mogen worden op situaties in het verleden indien die begrippen destijds geen of een andere inhoud hadden. Het onderzoek is pedagogisch van karakter, omdat voornamelijk gekeken zal worden of verschillen in opvoeding tussen jongens en meiden en het onderwijsbeleid binnen de instelling hebben geleid tot verschillen in gebruik van gebarentaal. Het betreft hier dus geen linguïstisch onderzoek, wat wil zeggen dat er niet expliciet vanuit een taalkundig perspectief gekeken zal worden naar het ontstaan van verschillen in gebarentaal, maar een pedagogisch onderzoek.

Dit onderzoek is wetenschappelijk relevant, omdat betreffende dit onderwerp nieuwe kennis kan worden opgedaan en bekeken kan worden of de uitkomsten van de onderzoeken in Ierland ook in Nederland vergelijkbaar is. Het onderzoek is eveneens maatschappelijk relevant, omdat het een positieve bijdrage kan leveren aan participatie en waardering van doven in de maatschappij. Hiernaast kan de professionele praktijk door onderzoek verbeterd worden omdat er meer kennis is over de (ontstaans)geschiedenis van communicatievormen in het dovenonderwijs en de invloed van pedagogisch handelen daarop. Voor de zorg- en hulpverlening aan oudere doven die leerling waren op één van de instituten uit dit onderzoek kan dit onderzoek relevant zijn, omdat hun gebarentaal anders was dan de huidige gestandaardiseerde Nederlandse Gebarentaal (NGT). Het onderzoek is minder bruikbaar voor het hedendaags dovenonderwijs, omdat NGT de gestandaardiseerde communicatiemethode is. Met dit onderzoek is het niet mogelijk om voorschrijvende uitspraken te doen. Het is niet te zeggen of gedrag of ontwikkelingen in het verleden op dit moment wel of niet nastrevenswaardig zijn op basis van dit onderzoek.

Het doen van onderzoek kent ook een aantal ethische aspecten. Dit onderzoek mag uitgevoerd worden, omdat het een duidelijk doel dient en hiervoor toestemming is verkregen van de Universiteit Utrecht. Daarnaast is het van belang om op een goede, respectvolle wijze om te gaan met de gevolgen van ons handelen. De respondenten die medewerking hebben verleend aan dit onderzoek mogen geen nadeel ondervinden wanneer dit onderzoek gepubliceerd wordt. Er wordt hiernaast voor gezorgd dat er vertrouwelijk en anoniem met de gegevens van de respondenten wordt omgegaan.

Gezin, onderwijs, communicatie en sekseverschillen

Gezinnen zijn een noodzakelijk element in de ontwikkeling van gezonde en gelukkige kinderen¹. Vaak wordt communicatie binnen het gezin als een vanzelfsprekendheid beschouwd en is communicatie binnen een gezin met horende ouders, broers en zussen gemakkelijk².

Naast het gezin neemt ook het onderwijs een belangrijke plaats in de ontwikkeling, en met name in de identiteitsvorming³. Identiteit is een sociale constructie van het 'zelf', dat gevormd wordt door ervaringen in het verleden en heden en interacties met anderen. Met het 'zelf' geeft een persoon een beeld van zichzelf weer⁴. De ontwikkeling van identiteit (het zelf) is voor mensen belangrijk, omdat hiermee betekenis gegeven wordt aan wie we zijn⁵. Al eeuwenlang bestaat er aandacht voor verschillen tussen mannen en vrouwen. De opvattingen over oorzaken hiervan variëren: mannen komen van Mars en vrouwen van Venus, zij hebben verschillende genen of zij zijn slechts anders gesocialiseerd⁶. Sekse, man of vrouw, refereert naar biologische kenmerken, terwijl gender over de gesocialiseerde constructies gaat die op sekse gebaseerd zijn⁷.

Bij taal dient men dus te spreken over gendermanieren van communiceren, omdat taal niet biologisch aangeboren is maar een gesocialiseerde constructie betreft⁸. Beide seksen blijken hun typische gender manier van communiceren te hebben, wat historisch algemeen aanvaard is⁹. Mannen zouden doelgerichter praten en vrouwen met omhaal van woorden¹⁰. Taal is meer dan slechts een set kenmerken. Het is een proces waarbij mensen hun taalgebruik aan de situatie aanpassen. In situaties waarbij mannen en vrouwen samen zijn, passen beide geslachten zich aan elkaar aan. Mannen en vrouwen weten de talen van elkaar te gebruiken. De verschillen zijn klein en men kan elkaar verbaal verstaan¹¹. De verschillen die gevonden worden bevinden zich vooral op non-verbaal niveau of het zijn details in schrijfstijl¹². Uit onderzoek van Van de Brink-Muinen (2002) blijkt dat bij sommige culturen duidelijke genderverschillen in communicatie aangetroffen worden, en dat dit verschil in andere culturen veel kleiner is. In het westen bestaan veel vooroordelen over typische mannen- en vrouwencommunicatie, die tenminste gedeeltelijk waar zijn. Vrouwen zouden bijvoorbeeld meer woorden gebruiken om inhoudelijk te zeggen wat mannen doelgericht met minder woorden doen, maar zij

¹ Luckner & Velaski, 2004, 324.

² Tijsseling, 2006, 36.

³ Davidson, 2006, 4, 39.

⁴ Baumeister, 1997, zoals geciteerd in Nikolaraizi & Hadjikakou, 2006, 477.

⁵ Crocker & Quinn, 2000, zoals geciteerd in Nikolaraizi & Hadjikakou, 2006, 477.

⁶ Gray, 1992, 17.

⁷ Coates, 2004.

⁸ Carli, 1990.

⁹ Thomson et al., 2001.

¹⁰ Smiley, 1988, 1.

¹¹ Canary & Hause, 1993.

¹² Thomson, Murachver & Green, 2001.

kunnen elkaar begrijpen¹³. In de dovensamenleving blijkt dit heel anders te zijn, hier is onderlinge communicatie tussen man en vrouw in sommige gevallen moeilijk gebleken omdat mannen en vrouwen een ander gebarensysteem hanteerden¹⁴.

Opvoeding, onderwijs en communicatie van dove kinderen vandaag de dag

Dit gedeelte zal gaan over huidige visies op doof zijn en opvoeding en onderwijs van dove kinderen. Het begint met het benoemen van definities, gevolgd door opvoeding van dove kinderen binnen het gezin en onderwijs.

Definities

Er zijn op dit moment twee manieren om doofheid te classificeren: een fysiologische en functionele classificatie. Volgens de fysiologische classificatie wordt iemand slechthorend genoemd bij een gehoorverlies van 26 tot 90 dB en doof bij een gehoorverlies vanaf 90 dB¹⁵. De functionele classificatie van waaruit doofheid bekeken kan worden richt zich op de mate van taalverwerving. Hierbij wordt iemand slechthorend genoemd als het verwerken van linguïstische informatie mogelijk is met of zonder gehoorapparaat. Iemand wordt als doof beschouwd als het verwerken van linguïstische informatie volstrekt onmogelijk is, ook met gehoorapparaat¹⁶. Deze beide classificaties vallen onder de medische definitie van doof zijn. De medische definitie van doof zijn wordt al eeuwen lang gehanteerd, maar kan pas sinds midden 20ste eeuw officieel gediagnosticeerd worden. De sociaal-culturele definitie, die nieuw opgekomen is medio 1970, legde er de nadruk op dat iemand behoort tot de Dovensamenleving: een minderheidsgroep met een eigen taal, cultuur en tradities¹⁷. Door hun doofheid worden dove mensen vaak als anders en problematisch gezien door horende gemeenschappen, omdat ze vanwege hun doofzijn moeilijker met de dominante horende groep kunnen communiceren¹⁸.

Opvoeding van en communicatie met dove kinderen binnen het gezin

Gezinnen die een doof of slechthorend kind hebben staan voor dezelfde uitdaging, namelijk de opvoeding, als andere gezinnen. Toch verandert het hebben van een doof of slechthorend kind de communicatie binnen het gezin en er is extra hulp nodig in de opvoeding, zoals hometraining en het deelnemen aan dovenonderwijs. De geboorte van een doof of slechthorend kind zorgt voor grotere veranderingen en andere uitdagingen¹⁹. 95% van de dove kinderen heeft horende ouders, voor wie gebarentaal een tweede,

¹³ Van de Brink-Muinen, 2002.

¹⁴ LeMaster, 2003.

¹⁵ Schirmer, 2001, zoals geciteerd in Hallahan, Kauffman & Pullen, 2009.

¹⁶ Brill, MacNeil & Newman, 1986, zoals geciteerd in Hallahan, Kauffman & Pullen, 2009.

¹⁷ Tellings & Tijsseling, 2005, 193.

¹⁸ Shenghas & Monaghan, 2011.

¹⁹ Luckner & Velaski, 2004, 324.

derde of zelfs vierde vreemde taal is²⁰. Horende ouders hebben vaak geen enkele ervaring met de wereld van doven. Voor dove kinderen is het belangrijk om visueel gericht te zijn, wat een hele aanpassing is voor de rest van het gezin. Bovendien kunnen horende ouders geen voorbeeld nemen aan de opvoedingsvaardigheden van hun eigen horende ouders in de opvoeding van hun dove kinderen²¹. Ouders beginnen pas met het leren van gebarentaal als de doofheid van het kind is opgespoord²². Dit zorgt ervoor dat bij dove kinderen van horende ouders de vroege taalontwikkeling geremd wordt in vergelijking met dove kinderen van dove ouders, omdat horende ouders een gebarentaalachterstand hebben in vergelijking met dove ouders²³. Ouders hebben dus een belangrijke invloed op de vroege taalontwikkeling van het dove kind. Tijsseling (2006) gaat in haar boek *'Anders doof zijn. Een nieuw perspectief op dove kinderen'* nog een stap verder en beweert dat de genetische relatie van een doof kind met zijn ouders niet van meer belang is dan de natuurlijke relatie van een doof kind met de Dovengemeenschap. Niet de afkomst van het dove kind, maar waar de natuurlijke talenten worden herkend en bevestigd is cruciaal in de ontwikkeling van het dove kind²⁴. De vraag rijst op of horende ouders van dove kinderen het recht hebben of zelfs überhaupt in staat zijn om beslissingen voor hun dove kind te nemen²⁵.

De opvoeding die horende ouders hanteren bij een doof kind is vaak meer sturend dan bij een horend kind. Daardoor kan er minder uitwisseling zijn en wordt er minder geluisterd naar elkaar²⁶. Ook broers of zussen kunnen gevolgen ervaren van de doofheid/slechthorendheid van een kind in het gezin. Wanneer het dove/slechthorende kind bijvoorbeeld te veel aandacht krijgt, kan dit de gewone rivaliteit en jaloezie tussen kinderen versterken en uitvergroten. Horende kinderen kunnen dit op verschillende manieren uiten. Het jongere broertje of zusje zal eerder vijandig reageren, de oudere zal wensen ook doof te zijn²⁷. Horende broers of zussen van het dove of slechthorende kind kunnen daarom ook een beeld van oneerlijkheid krijgen naar hun ouders toe, waardoor er meer rivaliteit ontstaat tussen de horende en dove kinderen onderling. Horende broers of zussen kunnen voor de dove jongere wel belangrijk zijn in contacten met horenden. Omdat het voor dove jongeren soms moeilijk is in contact te treden met horenden, kan het leuk zijn voor de dove jongere om een horende leeftijdsgenoot te hebben met wie gepraat kan worden en van wie dingen afgekeken kunnen worden²⁸.

²⁰ Knoors, 2007, 247.

²¹ Jackson & Turnbull, 2004, 24.

²² Hermans. Knoors & Verhoeven, 2010, 107.

²³ Knoors, 2007, 246; Hermans, Knoorts & Verhoeven, 2010, 107.

²⁴ Tijsseling, 2006, 83-87.

²⁵ Knoors, 2007, 246.

²⁶ Fodok, 2002, 31.

²⁷ Freeman, Carbin & Boese, 1984, zoals geciteerd in Rijsel, 2010, 23.

²⁸ Batchava & Martin, 2002, 74-75.

Voor dove kinderen met horende ouders, broers of zussen is alleen een oraal-auditieve communicatievorm niet altijd voldoende²⁹. De meeste dove kinderen hebben horende ouders die meestal geen of onvoldoende gebarentaal beheersen. Horende ouders vinden het moeilijk om in hun communicatie rekening te houden met de visuele aandacht die dove kinderen vragen in hun communicatie, omdat dove kinderen aangewezen zijn op een visuele taal (gebarentaal) en niet op een horende taal³⁰. Wel is het zo dat dove kinderen met goede sociale en cognitieve vaardigheden vaak in het begin van de taalontwikkeling gemakkelijker communicatieve interacties hebben met de andere gezinsleden. Op die manier leren dove kinderen kennis van feiten, maar ook kennis over zichzelf en anderen. Hierdoor ontstaat bij hen het gevoel dat men deel uitmaakt van deze wereld³¹.

Onderwijs aan doven vandaag de dag

Het onderwijs is voor doven belangrijk voor hun communicatieve ontwikkeling³². Doven zullen analfabeet blijven wanneer er geen onderwijs gevolgd wordt. Daarnaast heeft 90 tot 95 % van dove kinderen horende ouders. Hierdoor hebben dove kinderen niet de mogelijkheid om gebarentaal en normen van hun eigen Dovencultuur te leren³³. Voor de ontwikkeling van 'Dovenidentiteit'³⁴ vormt het onderwijs, in het bijzonder voor dove kinderen, eveneens een belangrijke omgeving³⁵. Tot de ontwikkeling van 'Dovenidentiteit' behoort trots op het doof zijn, willen communiceren in gebarentaal en willen leven volgens de normen van de Dovengemeenschap. De eerste stap die leidt tot deze 'Dovenidentiteit' is dat Doven mensen begrijpen dat men anders is dan horende mensen. In verhalen die doven elkaar in gebarentaal vertellen wordt deze identiteit doorgegeven aan volgende generaties³⁶. De ontwikkeling van 'Dovenidentiteit' is mogelijk op school door communicatie in gebarentaal en interacties met andere dove kinderen³⁷ en positieve relaties met andere dove kinderen zorgen ook voor de ontwikkeling van zelfvertrouwen bij doven³⁸.

²⁹ Tijsseling, 2006, 74-77.

³⁰ Knoors, Meuleman & Klatter-Folmer, 2003, 287.

³¹ Vaccari & Marschark, 1997, 793.

³² Tijsseling & Rietveld-van Wingerden, 2004, 9. ; Tellings & Tijsseling, 2005, 477.

³³ Nikolarazi & Hadjikakou, 2006, 477.

³⁴ Dovenidentiteit is hier met hoofdletter geschreven, omdat dit expliciet verwijst naar een groep Dove mensen die beschouwd worden als een minderheidsgroep met een eigen taal (gebarentaal) en cultuur. Wanneer doven (identiteit) met een kleine letter wordt geschreven, wordt er verwezen naar lichamelijk doof zijn (Tellings & Tijsseling, 2005, 201).

³⁵ Leigh, 1999, 242-244.

³⁶ Sutton-Spence, 2010, 271.

³⁷ Nikolarazi & Hadjikakou, 2006, 487-490.

³⁸ Leigh, 1999, 242-243.

Geschiedenis dovenonderwijs in Nederland

Oprichting en identiteit van de instellingen voor dovenonderwijs

In 1790 werd in Nederland het eerste doveninstituut opgericht door dominee H.D. Guyot, het openbare H.D. Guyot Instituut te Groningen. Dit instituut is opgericht in de tijd van de Verlichting. Deze periode bracht nieuwe ideeën met zich mee over onder andere opvoeding en onderwijs. Eén van de ideeën was dat onderwijs mogelijk moest zijn voor iedereen, en niet alleen voor de midden of hoogste klasse van de samenleving. De massa werd beschouwd als onbeschaafd, onontwikkeld en als dieren zonder rede. Het is niet duidelijk of dit beeld ook gold voor dove kinderen in die tijd, maar H.D. Guyot nam deze denkbeelden mee naar de oprichting van het instituut: kinderen die doof waren, in die tijd doofstommen³⁹ genoemd, moesten verhoogd worden uit hun staat van eenvoud en hervormd worden tot redelijkheid, bruikbaar voor zichzelf en de maatschappij⁴⁰. Binnen het Guyot Instituut werd er gemengd onderwijs gegeven aan de leerlingen. Het Guyot instituut had een apart meisjes- en jongensinternaat⁴¹. Religie werd binnen dit instituut gezien als een persoonlijke zaak, dat buiten het onderwijs gehouden moest worden. Op zondag kregen de kinderen godsdienstoefening en werd er later op de dag gewandeld of onder begeleiding een bezienswaardigheid bezocht⁴².

In 1840 volgde het Katholieke Instituut voor Doofstommen (IvD) te Sint-Michiëlsgestel, opgericht door de priester Van Beek. Dit instituut is opgericht in de tijd dat de Katholieke emancipatie in opkomst was⁴³. Dit hield in dat het Katholieke geloof belangrijk werd geacht en hierom overal aanwezig moest zijn, ook in het onderwijs aan doven. Doordat doven onderwezen werden in godsdienst konden ze toegelaten worden tot de heilige sacramenten. Jongens en meisjes werden in het instituut te Sint Michiëlsgestel in alle zaakvakken strikt gescheiden opgevoed en onderwezen. Jongens kregen hiernaast onderwijs in ambachten, zoals schoenmaken en werk in een drukkerij, meisjes kregen les in handwerken. Meisjes werden onderwezen door de Zusters van Liefde, de jongens door broeders en priesteronderwijzers. De jongens en meisjes binnen het instituut te Sint Michiëlsgestel verbleven intern, en hadden hun eigen ruimtes voor eten, werk, spelen en onderwijs. De kapeldiensten waren de enige mogelijkheid binnen het instituut dat jongens en meisjes contact met elkaar hadden⁴⁴.

In 1888 werd het Protestants-Christelijk instituut Effatha opgericht ten tijde van de Schoolstrijd: de discussie of bijzondere en openbare scholen financieel gelijkgesteld dienden te worden. Effatha werd opgericht vanuit de gereformeerde stroming binnen het

³⁹ Het woord 'Doofstommen' werd in het verleden als benaming voor doven gebruikt. Omdat dit door doven als beledigend wordt ervaren, gebruikt men nu het woord doven.

⁴⁰ Tijsseling & Tellings, 2009, 38.

⁴¹ Rietveld-van Wingerden, 2003, 406.

⁴² Rietveld-van Wingerden & Tijsseling, 2010, 61.

⁴³ Tijsseling & Tellings, 2009, 40.

⁴⁴ Rietveld-van Wingerden, 2002, 18-20.

Protestantisme, met de bijbel als grondslag. Naar hun mening moest het onderwijs voor doven overeenkomen met de levensbeschouwing van het gezin waarin het dove kind opgroeide⁴⁵. Het onderwijs was binnen dit instituut gemengd. Jongens en meisjes zaten bij elkaar in de klas. Het instituut Effatha had eveneens een internaat, met een gescheiden afdeling voor jongens en meisjes. Jongens en meisjes gingen gezamenlijk naar de kerk, al stonden de meisjes vooraan en de jongens achteraan in de rij bij ingaan van de kerk⁴⁶.

Communicatiemethode binnen de instellingen

Volgens Guyot waren de meeste dove leerlingen niet in staat om te leren spreken, maar hij wilde wel de leerlingen leren spreken die er aanleg voor hadden. Hierom werd door hem de 'oud-Hollandse methode' ontwikkeld: een manueel systeem, waarin ruimte was voor het leren spreken. Deze methode is een tussenweg tussen de Franse methode (alleen gebaren) van Abbé De l'Épée en de Duitse methode (alleen spreken) van Samuel Heinicke⁴⁷. Gebarentaal was in de ogen van De l'Épée de 'natuurlijke taal' van doven, van waaruit het Frans als een tweede taal geleerd moest worden. Het werd hem hierbij duidelijk dat alleen concrete objecten aan te leren waren, maar geen abstracte denkbeelden, zoals religieuze begrippen. Daarnaast kwam de zinsbouw van de gebarentaal niet overeen met de zinsbouw van de spreektaal. Hierom ontwikkelde De l'Épée een gebarensysteem wat inhield dat gebaren de grammatica en zinsbouw volgden van de spreektaal⁴⁸ (in dit geval het Frans). Om dit systeem te ontwikkelen, werd er gekeken bij dove leerlingen, omdat zij in onderling contact natuurlijke gebaren ontwikkeld hadden⁴⁹.

In het dovenonderwijs is voortdurend de discussie gaande over welke methode het meest geschikt is voor onderwijs aan doven. Op het internationaal dovencongres in 1880 te Milaan werd deze 'Methodenstrijd' uitgebreid gevoerd en werd besloten alleen de orale spraakmethode toe te staan en gebarentaal te verbieden⁵⁰.

Vanwege het besluit op dit internationaal congres, voerde het Effatha in het begin al direct de orale methode in⁵¹. Het gebruik van gebarentaal werd echter bij Effatha voor de jongste kinderen toegestaan, maar niet voor de kinderen die al konden leren spreken. Voor hen werd het gebruik van gebaren verboden, ook tijdens spel. Hierop werd streng toegezien⁵². Het IvD, dat het Van Beek-gebarensysteem gebruikte, ging echter pas in

⁴⁵ Tijsseling & Tellings, 2009, 42 ; Rietveld-van Wingerden & Tijsseling, 2010, 106-112.

⁴⁶ Rietveld-van Wingerden & Tijsseling, 2010, 109-114.

⁴⁷ Abbé De l'Épée (1712-1789) en Samuel Heinicke (1729-1790) ontwikkelden hun communicatiemethoden tegelijkertijd, maar de methodes waren heel anders.

⁴⁸ Schermer, 2004.

⁴⁹ Rietveld-van Wingerden & Tijsseling, 2010, 43-52.

⁵⁰ Rietveld- van Wingerden, 2003, 416; Bakker, Noordman & Rietveld-van Wingerden, 2006, 574.

⁵¹ Bakker, Noordman & Rietveld-van Wingerden, 2006, 574.

⁵² Rietveld-van Wingerden & Tijsseling, 2010.

1907 over op de orale methode. Het Van Beek-gebarensysteem is door Van Beek⁵³ zelf ontwikkeld op basis van het gebarensysteem van De l'Épée en paste het aan aan de zinsstructuur van de Nederlandse taal⁵⁴.

Geschiedenis van het dovenonderwijs in Ierland

Identiteit van het dovenonderwijs in Ierland

Het dovenonderwijs in Ierland vond plaats binnen het 'Cabra' gedeelte van Dublin, waar een katholieke jongens- en meisjesschool stond⁵⁵. De jongensschool St. Joseph werd tien jaar na de meisjesschool St. Mary geopend. Ondanks het katholieke geloof van de instelling, stond de school open voor kinderen van elk geloof⁵⁶. De jongens kregen onderwijs van de Christelijke Broeders, de meisjes van de Dominicaanse zusters. Het is en was niet ongebruikelijk voor Ierse kinderen om op geslacht gescheiden te worden op school. Hoewel de twee scholen voor dove kinderen op loopafstand van elkaar stonden, konden de leerlingen elkaar niet zien en hierdoor elkaars gebarentaal niet leren kennen. Ook kregen de kinderen om diverse redenen niet de kans om met elkaar te communiceren door middel van een bezoek aan de school van de andere sekse⁵⁷.

Zelfs kinderen met dove broers of zussen of met dove ouders, hadden weinig gelegenheid om met elkaar te communiceren. In het arme Ierland gingen residentiële dove kinderen zelden naar huis, en wanneer men al thuiskwam, kende slechts enkele familieleden wat gebarentaal. De meeste dove kinderen werden geboren in gezinnen waar in het verleden geen of geen onmiddellijke geschiedenis van doofheid is⁵⁸. Soms was er in één gezin een dove jongen en een doof meisje, voor ouders was het dan zeer lastig met hen te communiceren omdat hun talen anders waren⁵⁹.

Communicatiemethode in dovenonderwijs te Ierland

Irish Sign Language is de moedertaal van de Ierse doven gemeenschap. Het is de derde taal in Ierland, na het Iers en Engels. Velen denken dat ISL het zelfde is als Britse gebarentaal maar dit is niet het geval⁶⁰. In de dovenscholen mochten vanaf halverwege de 20^e eeuw geen gebaren meer gebruikt worden⁶¹. In 1946 stopte men op de meisjesschool met lesgeven in gebarentaal en ging men over op de orale

⁵³ Martinus van Beek (1790-1872) was pastoor en gaf onderwijs aan de dove leerlingen binnen het IvD.

⁵⁴ Rietveld-van Wingerden, 2003, 408.

⁵⁵ LeMaster, 1997, 74-75.

⁵⁶ LeMaster, 1990; LeMaster 2003.

⁵⁷ LeMaster, 1997.

⁵⁸ LeMaster, 2002; LeMaster, 2006.

⁵⁹ LeMaster, 2000.

⁶⁰ Janzen, 2005.

⁶¹ Lukas, 1998.

spraakmethode. Voor de jongensschool gold dit vanaf 1957⁶². Tegenwoordig eist de dovengemeenschap dat de taal erkent en geleerd wordt aan dove jonge kinderen⁶³. ISL is (h)erkend door de Europese Unie als een natuurlijke taal. Ongeveer 5.000 mensen gebruiken ISL⁶⁴.

Van het tot dan toe ontwikkelde gebarensysteem was een handgeschreven woordenboek gemaakt voor gebruik op school. Zowel de jongens- als de meisjesschool ondergingen diverse lokale linguïstische processen en praktijken die deze gebaren aanzienlijk veranderden. Dit kwam ook door de ontwikkeling van de gebarensystemen op de lokale school, invloeden uit inheemse ISL van doven met gebarentaal als moedertaal, en invloeden van verschillende buitenlandse gebarentalen door de verschillende netwerken van de schooldirecteuren⁶⁵. Uiteindelijk ontstonden er twee soorten gebarentaal die bekend werden als St. Mary's-gebaren en St. Joseph's school-gebaren⁶⁶. De gebaren voor een begrip waren verschillend genoeg om de communicatie tussen de Ierse tieners vrijwel onmogelijk te maken.

De verschillen in de gebaren deden zich voor in de beweging die met de hand gemaakt werd, de plaats van het gebaar en de vorm van de hand. Sommige gebaren kwamen op één of meerdere van de genoemde punten overeen en werden gerelateerde gebaren genoemd. Als gebaren op geen van de drie punten overeenkwamen, werden het niet-gerelateerde gebaren genoemd. Er bleek echter geen sprake te zijn van geheel gescheiden talen, omdat de gebaren van jongens en meisjes berusten op dezelfde grammatica⁶⁷.

Dove volwassenen probeerden hun linguïstische verschillen op te lossen⁶⁸. Soms leerden vrouwen mannelijke gebarentaal voor publieke aangelegenheden en werden vrouwelijke gebaren alleen voor privé-gebruik onder vrouwen gebruikt. Vrouwen konden de gebaren van mannen meer waarderen en waren bereid om de gebaren van jongens te leren⁶⁹. Mannen van deze generatie gebruikten meestal de mannelijke vorm met iedereen. Zij beweerden vaak dat de verschillen tussen hun gebarentaal en die van de vrouwen niet groot waren en de communicatie tussen hen geen afbreuk aandeed⁷⁰. Echter, de vrouwen die zich aanpasten erkenden de verschillen tussen hun gebaren en die van de mannen. De vrouwen moesten in het begin hun gemeenschappelijke vingerspelling gebruiken om te communiceren met de mannen door het spellen van woorden in het Engels⁷¹. De meeste vrouwen gebruikten de mannelijke gebaren vaker,

⁶² LeMaster, 1997, 74.

⁶³ Janzen, 2005.

⁶⁴ Nolan & Leeson, n.d.,

⁶⁵ Kraan, 1997, in LeMaster, 1990.

⁶⁶ Zie bijlage 3.

⁶⁷ LeMaster, 1997, 71-73.

⁶⁸ LeMaster 1990, 1993, 1997, 2000, 2002; LeMaster & Dwyer, 1991.

⁶⁹ LeMaster & Dwyer, 1991, 361.

⁷⁰ Foran 1996, (1979); Foran, zoals geciteerd in Leeson & Grehan, 2004.

⁷¹ Coogan, 2003; in LeMaster 2006.

maar hebben nog steeds hun vrouwelijke vormen voor het gebruik met andere vrouwen in bepaalde contexten. In plaats van de genderverschillen te omarmen werden mannelijke gebaren de norm voor het merendeel van de interactieve situaties. Vrouwelijke gebaren waren gereserveerd voor gebruik voor vrouwen onderling. Daarom is de mannelijke vorm vrijwel zonder enig vrouwelijk gebaar. Het uitwissen van de vrouwelijke gebaren trad op doordat vrouwen niet langer vrouwelijke gebaren gebruikten. Tegenwoordig heeft iedereen in de Ierse dovengemeenschap de mannelijke gebaren overgenomen. Volgens LeMaster (1997) vinden mannen de gebaren van vrouwen ouderwets. Bovendien ervaren mannen het gebruik van vrouwelijke gebaren als belachelijk in gezelschap met anderen. Dit maakt de huidige gebaren meer standaard en toegankelijker voor studenten wanneer eenmaal de school verlaten wordt en er interacties plaats vinden met anderen⁷².

Verklaringen voor jongens- en meisjesgebarentaal

De meeste dove kinderen hadden horende ouders. Hierdoor vormde het onderwijs voor dove kinderen de eerste omgeving waarin het mogelijk was een (gebaren)taal te ontwikkelen. De ontwikkeling van een gebarentaal vond plaats in gescheiden jongens- en meisjesscholen, waardoor verschillen in jongens- en meisjesgebarentaal konden ontstaan. Het is niet precies duidelijk hoe de verschillen zijn ontstaan, maar op basis van onderzoek uit de jaren 1980 is het wel mogelijk om enkele factoren aan te geven die mogelijk de verschillen in gebarentaal kunnen verklaren.

Een verklaring die gegeven wordt voor deze verschillen is dat er tijdens de basisschoolperiode weinig interactie tussen jongens en meisjes was, omdat jongens en meisjes apart les kregen. Daarnaast waren er voor jongens en meisjes weinig mogelijkheden om buiten schooltijd met elkaar om te gaan, vanwege het strikt gescheiden opvoeden en leven van de jongens en meisjes.

Een derde verklaring die wordt gegeven ligt in het feit dat de meisjesschool tien jaar eerder is opgericht dan de jongensschool. Het handgeschreven woordenboek dat aan het begin van de meisjesschool gebruikt werd, was afkomstig van een Katholieke dovenschool in Frankrijk. De Dominicaanse Zusters hebben sommige gebaren uit dit woordenboek vervrouwelijkt, maar hebben dit niet in het handboek aangegeven. Het woordenboek werd vervolgens aan de Christelijke Broeders gegeven. Ook al werd er op beide scholen begonnen vanuit hetzelfde woordenboek, het is mogelijk dat de meisjes, doordat de meisjesschool tien jaar eerder is opgericht, lokale en vrouwelijker gebaren hadden ontwikkeld die anders waren dan de gebaren in het woordenboek.

Een vierde verklaring die gegeven wordt is dat de Dominicaanse Zusters en de Christelijke Broeders een andere filosofische opvatting hadden op het onderwijs. De

⁷² LeMaster, 1997, 74.

Dominicaanse Zusters waren belast met het geven van onderwijs aan de elite, terwijl de Christelijke Broeders zich met name richtten op onderwijs aan de massa. Hierdoor was er ook formeel gezien weinig reden om met elkaar contact te hebben⁷³.

Opvoeding van doven en dovenonderwijs in de jaren 1930-1980

Met deze achtergrondinformatie zal dit onderzoek zich richten op de jaren 1930-1980. Van deze periode zal eerst de opvoeding van, het onderwijs aan dove kinderen en de communicatiemethode besproken worden, aangevuld met literatuur over de periode 1980-heden.

Definitie van doofzijn

De sociaal-culturele definitie van doof zijn, die opgekomen is medio 1970, legt er de nadruk op dat iemand behoort tot de Dovengemeenschap, een minderheidsgroep met een eigen taal, cultuur en tradities⁷⁴.

Opvoeding en onderwijs aan doven in de jaren 1930-1980

In deze tijdsperiode werd nog alle nadruk gelegd op de orale taalontwikkeling van het dove kind in de opvoeding en het onderwijs. Dat zorgde ervoor dat gebarentaal zich niet in het gezin of op school ontwikkelde, maar in contacten met dove leeftijdsgenoten⁷⁵. Doveninstituten en scholen legden hiernaast steeds meer de nadruk op het belang van de vroege ontwikkeling van het dove kind. Daarnaast werden er cursussen voor ouders ontwikkeld waarin ouders leerden om hun dove kind al voor het eerste levensjaar tot brabbelen en liplezen te brengen⁷⁶.

Communicatiemethode

Na 1960 laaide de discussie over de communicatiemethode weer op: gesproken taal of gebarentaal. Aan gebarentaal werd nu meer de voorkeur gegeven, omdat de dove en de cultuur van doven als volwaardig en zelfstandig werd beschouwd. Doven mochten zelf de methode kiezen: gesproken taal of gebarentaal⁷⁷. Deze gebarentalen waren anders dan het gebarensysteem dat De l'Épée ontwikkeld had, omdat deze natuurlijke gebarentalen een eigen zinsstructuur hadden die afweek van de gesproken taal⁷⁸. Gebarentaal werd hiernaast als een echte taal beschouwd, omdat wetenschappelijk aangetoond werd dat gebarentaal eigenschappen had van gesproken taal: gebarentaal is non-universeel;

⁷³ LeMaster, 1997, 68-70.

⁷⁴ Tellings & Tijsseling, 2005.

⁷⁵ Tijsseling, 2006,.

⁷⁶ Bakker, Noordman & Rietveld-van Wingerden, 2006.

⁷⁷ Rietveld-van Wingerden, 2003, 416; Bakker, Noordman & Rietveld-van Wingerden, 2006, 576-577.

⁷⁸ Rietveld-van Wingerden & Tijsseling, 2010, 44-45.

gebarentaal kent ontwikkelingsmijlpalen; gebarentaal bevat een grammaticale complexiteit en gebarentaal had een neurologische basis. De gebaren bestaan vervolgens uit drie onderdelen: de vorm, de locatie en de beweging⁷⁹. Doordat gebarentaal meer geaccepteerd werd, kwam er meer aandacht voor de persoonlijkheid van doven en groeide het zelfbewustzijn onder doven. Dit zelfbewustzijn hield in dat doven graag wilden horen bij een groep die zich van anderen onderscheidt door een eigen taal en cultuur⁸⁰. Dit onderscheid van een eigen taal en cultuur wordt heden ten dage uitgedrukt in het begrip 'Dovenidentiteit'⁸¹.

Pas in de jaren '80 en '90 van de 20ste eeuw begonnen scholen voor dove kinderen in Nederland met tweetalig onderwijs aan dove kinderen, waarin gebarentaal en gesproken Nederlands beide een plaats hadden⁸².

Vraagstelling en onderzoeksvragen

Irish Sign Language is niet de enige gebarentaal waarin genderverschillen ontdekt zijn⁸³. Mogelijk zijn in de Nederlandse gebarentaal ook genderverschillen in gebarentaal ontstaan.

Zoals blijkt uit de literatuurstudie hebben jongens en meisjes in Ierland mogelijkheden gehad om andere gebaren te ontwikkelen voor dezelfde begrippen. Hierbij neemt het strikt gescheiden opvoeding en onderwijs en de geringe mate van contact een belangrijke plaats in. In Nederland is hiernaar nog weinig onderzoek gedaan. Met dit onderzoek wordt een begin gemaakt naar verschillen in gebarentaal tussen jongens en meisjes die mogelijk ontstaan zijn binnen de besproken instituten in de periode 1950-1980. Voor de drie instellingen, het Guyot Instituut, het IvD en Effatha zal de volgende vraagstelling beantwoord worden:

'In hoeverre is er in de periode 1930-1980 in Nederland bij dove mensen sprake van genderverschillen in de manier van communiceren in gebarentaal?'

Aan de hand van de volgende onderzoeksvragen zal deze vraagstelling beantwoord worden:

1. In hoeverre heeft het gezin bijgedragen aan de ontwikkeling van genderverschillen in de communicatie in gebarentaal?
2. Wat was de invloed van de instelling op de ontwikkeling van genderverschillen in de communicatie in gebarentaal?

⁷⁹ Stokoe, 1960, zoals geciteerd in Hallahan, Kaufmann & Pullen, 2009, 348.

⁸⁰ Rietveld-van Wingerden & Tijsseling, 2010, 232-233.

⁸¹ Leigh, 1999, 242-244; Sutton-Spence, 2011, 271.

⁸² Herman, Knoors & Verhoeven, 2010.

⁸³ LeMaster, 2000.

3. Hebben dove jongens en meisjes onderling verschillen in gebarentaal ontwikkeld en zo ja, wat waren hier de oorzaken van?

Methodedeel

Beschrijving bronnen

In het onderzoek worden de jaren 1930-1980 bestudeerd. Daarom is er sprake van een historisch-biografisch onderzoek. Bij dit soort onderzoek gebruikt men bestaande gegevens om de onderzoeksvraag te beantwoorden (Baarda, De Goede & Teunissen, 2009). Het praktische onderzoeksdeel zal daarom ingevuld worden met bestaande gegevens van de jaren 1930-1980 uit de archieven van de Nederlandse doveninstituten, zoals jaarverslagen en beleidsnota's en voortgangsverslagen. Het is eveneens de bedoeling om ervaringen van dove kinderen te onderzoeken door middel van het houden van interviews met oud-leerlingen van de drie doveninstituten. In totaal wordt met 1 á 2 oud-leerlingen per instelling een interview gehouden.

De bestaande gegevens zijn afkomstig uit het archief (1919-1991) van het 'Koninklijk Instituut voor Doven H.D. Guyot' in het Provinciaal archief te Groningen; het Kentalis archief te Sint-Michielsgestel en de gemeentearchieven van Leidschendam-Voorburg en Zoetermeer. De schriftelijke interviews die gehouden zijn met oud-leerlingen van alle drie de instituten betreffen één interview met een oud-leerling van Effatha, één interview met een oud-leerling van het Guyot Instituut en twee interviews met oud-leerlingen van het IvD. De oud-leerlingen van het IvD en het Guyot Instituut hebben ook nog vervolgvragen beantwoord. De gestelde vragen van de schriftelijke interviews zijn te vinden in Bijlage 1. De schoolperiode van de respondenten Y. en Z. van het IvD loopt van 1934 tot 1949. De schoolperiode van de respondent X. van het Guyot Instituut is de periode 1942-1955. Bij de verslaglegging zal rekening gehouden moeten worden met deze verschillende tijdsperiodes. Van respondent W. van Effatha is niet bekend in welke schoolperiode hij het doveninstituut heeft bezocht, maar de leeftijd van deze respondent komt overeen met de leeftijd van de respondent van het Guyot Instituut.

Een combinatie van dataverzamelmethode, zoals hier gebruik wordt gemaakt van bestaande archiefgegevens en interviews met oud-leerlingen, maakt een onderzoek waardevol en voorkomt dat er een eenzijdig beeld wordt geschetst van de onderzochte situatie (Baarda, De Goede & Teunissen, 2009). Bestaande gegevens zijn geschikt om gebruikt te worden in een historisch-biografisch onderzoek. De kwaliteit van deze gegevens is hoog, omdat de documenten rechtstreeks van de doveninstituten afkomstig zijn. Daarnaast is de betrouwbaarheid van deze documenten hoog, omdat de auteurs zich er niet bewust van waren dat de gegevens gebruikt zouden worden voor onderzoek

(non-reactiviteit). Hiernaast is dit materiaal meerdere keren te bekijken en te analyseren, zodat meerdere invalshoeken toegepast kunnen worden (Baarda, De Goede & Teunissen, 2009). In de verslaglegging zullen er geen persoonsgegevens gebruikt worden of informatie te vinden zijn die te herleiden is naar personen, om op deze manier anonimiteit en vertrouwelijkheid te waarborgen.

Het gebruik van bestaande gegevens heeft ook nadelen. De context van bestaande gegevens is niet duidelijk of ontbreekt. Daarnaast wordt informatie over de auteurs niet direct van de auteurs zelf verkregen, waardoor niet op alle vragen een antwoord wordt gegeven en interpretatiefouten te maken zijn. Deze laatste fouten liggen er in gelegen dat een onderzoeker een interpretatie toeschrijft aan het document vanuit eigen perspectief, maar niet vanuit de maker en de tijd van de bron (Baarda, De Goede & Teunissen, 2009). Dit roept tevens de vraag op of de onderzoeker mag oordelen over gebeurtenissen in het verleden.

Per doveninstituut is er naar oud-leerlingen van dat instituut een vragenlijst per e-mail opgestuurd. Hiervoor is voor gekozen om de communicatie met dove respondenten zo gemakkelijk mogelijk te laten verlopen en er dan geen tussenpersoon nodig is om te tolken. De respondenten hebben vrijwillig de vragenlijst ingevuld en de gegevens zullen vertrouwelijk en anoniem verwerkt worden. De kwaliteit van de vragenlijst ligt erin gelegen dat de respondent gedwongen wordt meer na te denken bij het invullen dan wanneer het interview mondeling afgenomen wordt. De respondent is bewuster van wat opgeschreven wordt en past het eventueel aan. Een nadeel van deze manier van vragen is dat de respondent de vragenlijst vergeet in te vullen en terug moet denken aan gebeurtenissen in het verleden. Dit kan moeilijkheden met zich meebrengen omdat het verleden niet altijd juist te herinneren is (Baarda, De Goede & Teunissen, 2009).

Analyse van de bronnen

De interviews en bestaande gegevens zijn geanalyseerd volgens de gefundeerde theorie methode (Grounded Theory). Deze methode bestaat uit vier analysestappen, waardoor een theorie gevormd wordt over de gegevens. De eerste stap is open coderen. Hierbij wordt een stuk tekst voorzien van een label, of te wel een code. De tweede stap is axiaal coderen, waarin verbanden worden gelegd tussen de codes in stap 1 en de codes verder geordend worden. Selectief coderen vormt de derde stap, waarin een interpretatie wordt gegeven aan de codes. Als laatste stap wordt er een theorie gevormd via de stappen 1, 2 en 3 en wordt er bepaald of deze theorie alleen van toepassing is op de geanalyseerde bron of ook op nieuwe interview gegevens (Boeije, 2005). In bijlage 2 is de codeboom opgenomen van de schriftelijke interviews.

Resultaten per onderzoeksvraag

1. In hoeverre draagt het gezin bij aan genderverschillen in de communicatie in gebarentaal?

De eerste onderzoeksvraag gaat over de invloed van het gezin op de ontwikkeling van genderverschillen in gebarentaal. Hiervoor zijn vier aspecten van deze vraag onderzocht: de behandeling van horende en dove kinderen door ouders in de opvoeding; de behandeling van jongens en meisjes door ouders in de opvoeding; het contact tussen het gezin en het dove kind als het op het doveninstituut verbleef; contact tussen gezin en doveninstituut.

Het eerste aspect dat onderzocht is betreft de behandeling van horende en dove kinderen door ouders in de opvoeding. Respondent X. van het Guyot Instituut denkt dat hij door zijn ouders wat meer verwend is vanwege zijn doofheid ten opzichte van horende broers en zusjes⁸⁴. Respondent Z. van het IvD bevestigt dat zijn ouders hun horende en dove kinderen verschillend behandelden in de opvoeding. Er werd volgens hem namelijk geen rekening gehouden met zijn doofheid en hij werd door zijn moeder gezien als een gehandicapte⁸⁵. Dat bevestigt ook de eerder genoemde respondent X. van het Guyot Instituut. Het gezin hield geen rekening met de doofheid, waardoor de communicatie met ouders, broers en zussen erg stroef verliep. Dit kwam omdat de directeur van het instituut de ouders het dringende advies gaf geen gebaren met hun kinderen te maken⁸⁶.

Het IvD pleit er specifiek voor om kinderen als een gewoon lid en geen buitengewoon lid van het gezin te behandelen.⁸⁷ Blijkbaar gebeurt het niet automatisch om het dove kind hetzelfde te behandelen als het horende kind. Een ouder behandelt snel zijn dove kind te kinderachtig. Door een te grote bescherming zullen zij zich achtergesteld voelen bij horende kinderen⁸⁸.

Het tweede aspect dat onderzocht is betreft de behandeling van jongens en meisje door ouders in de opvoeding. Respondent Y. van het IvD zegt hierover:

'Ik weet uit ervaring van mijn doof gezin dat er enige verschil bestaat tussen beide seksen. Wij, jongens worden opgevoed tot mannen, die de kost moeten verdienen (ambachtschool) en de meisjes tot vrouwen, die voor het gezin gaan zorgen (huishoudschool).'⁸⁹

Hier wordt duidelijk dat jongens en meisjes met een ander doel werden opgevoed, maar

⁸⁴ Guyot Instituut, Haren. Vragenlijst, respondent X.

⁸⁵ IvD, Sint Michielsgestel. Vragenlijst, respondent Z.

⁸⁶ Guyot Instituut, Haren. Vragenlijst, respondent X.

⁸⁷ IvD, Sint Michielsgestel. Jaarverslag 1961, 32.

⁸⁸ IvD, Sint Michielsgestel. Jaarverslag 1970/1971, 96.

⁸⁹ IvD, Sint Michielsgestel. Vragenlijst, respondent Y.

niet of ze daadwerkelijk verschillend werden behandeld. In de vervolgvraag beweert dezelfde respondent namelijk dat zijn ouders, hun zonen en dochters, ongeacht de sekse gelijk behandelden. Respondent X. van het Guyotinstituut zegt over sekseverschillen in de opvoeding dat jongens en meisjes in de opvoeding door zijn ouders wel ongeveer gelijk werden behandeld⁹⁰.

Het derde aspect dat onderzocht is betreft het contact tussen het gezin en het dove kind als deze op het doveninstituut verbleef. Leerlingen die rond 1950 op een doveninstituut verbleven gingen twee tot vier maal per jaar naar huis. Tussendoor konden ouders het doveninstituut bezoeken⁹¹. Later, in de jaren '60 mochten de kinderen steeds vaker naar huis buiten de normale schoolvakantie.

*'Waren er 25 jaar geleden maar twee vacaties (Paasvacantie en grote vakantie), thans zijn er zes: Herfstvakantie (10 dagen), Kerstvacantie (twee weken), Vastenavond (4 dagen), Paasvacantie (twee weken), Pinkstervacantie (10 dagen) en Grote vakantie (vijf weken). Bovendien mogen de kinderen om de veertien dagen op weekend naar huis gaan, en zelfs elke week als ze gehaald en gebracht worden.'*⁹²

Bij Effatha wordt pas in de jaren '70 de vrije zaterdag ingevoerd na aandringen van de oudervereniging. Daarna mogen de leerlingen om de week of iedere week naar huis⁹³.

Ook werd er door middel van brieven contact onderhouden tussen het kind dat op het doveninstituut verbleef en het gezin⁹⁴. Door het IvD wordt ouders in het jaarverslag van 1970/1971 zelfs expliciet aangeraden om brieven te schrijven naar het dove kind op het doveninstituut.

*'Schrijf ook vaak kaarten of brieven. Het kind weet dan wat er thuis gebeurt.'*⁹⁵

Het vierde aspect dat tenslotte onderzocht is betreft het contact tussen het gezin en het doveninstituut. Dit kan gezien worden als contact vanuit het gezin met het doveninstituut en als contact vanuit het doveninstituut met het gezin. Contact vanuit het gezin met het doveninstituut, vind voornamelijk plaats via ouderverenigingen. In het Guyot Instituut is er de 'Vereniging ouders van dove kinderen' actief⁹⁶. De vereniging heeft als uitgangspunten om 'de opvoeding en de belangen van alle dove kinderen te behartigen', 'het contact tussen de ouders van deze kinderen te verstevigen' en 'voorlichting aan

⁹⁰ Guyot Instituut, Haren. Vragenlijst, respondent X.

⁹¹ Ibid.

⁹² IvD, Sint Michielsgestel. Jaarverslag 1962, 78.

⁹³ Effatha, Leidschendam-Voorburg. Jaarverslag 1972, 9.

⁹⁴ Effatha, Leidschendam-Voorburg. Vragenlijst, respondent W.

⁹⁵ IvD, Sint Michielsgestel. Jaarverslag 1970/1971, 97.

⁹⁶ 'Vereniging ouders van dove kinderen' is vanaf 08-04-1959 de vervangende naam voor 'Nederlandse Vereniging Ouders van Dove kinderen, afdeling Groningen'.

*ouders van dove kinderen te geven*⁹⁷. Deze vereniging organiseert contactavonden voor de ouders om hen voor te lichten over verschillende thema's die met hun dove kind te maken hebben.⁹⁸ Daarnaast heeft de vereniging een blad genaamd 'Oudercontact' dat bedoeld om ouders te informeren over lezingen en vergaderingen, nieuws van het Guyot Instituut en mededelingen van de vereniging.

Het IvD heeft oudercomité's⁹⁹ met het doel om 'de samenwerking tussen school en gezin te bevorderen' en 'de ouders in staat te stellen, hun rechten en plichten inzake de opvoeding die in de school wordt gegeven beter uit te oefenen'¹⁰⁰. De taken waar dit oudercomité mee belast is betreft adviserende taken over bijvoorbeeld de schooltijden en vakanties, maar ook de invoering van ingrijpende veranderingen in de school; daarnaast dient het oudercomité de school te steunen door propaganda en indien nodig bijdragen in onkosten. Daarnaast worden klachten van ouders over de school door gegeven aan het Bestuur of het Hoofd van het instituut¹⁰¹. Het IvD geeft sinds 1917 ook gezamenlijk een blad uit 'De Vriend' dat in eerste instantie bedoeld is om contact en nazorg te bieden aan oud-leerlingen en daarnaast fungeert als communicatie- en informatiemiddel naar alle ouders van de dove kinderen van het IvD. Verder vind het contact tussen ouders en het IvD plaats tijdens de hometraining, huisbezoeken tijdens de vakantie door de leerkracht aan de ouders, werkbezoeken van een kleine groep ouders aan de klas van het dove kind en de nazorg die bedoeld is voor oud-leerlingen en hun ouders¹⁰².

Ook bij Effatha hebben ouders en instituut de mogelijkheid om van elkaar op de hoogte te blijven en in contact te blijven. Het contact met de gezinnen van de leerlingen wordt door het bestuur erg op prijs gesteld, zodat de eenheid tussen gezin en instituut beter tot zijn recht komt¹⁰³.

Het contact vanuit het doveninstituut met het gezin en voornamelijk de ouders richt zich voor een heel belangrijk deel op hometraining. Hometraining is 'de opvoeding, die de ouders zelf het kleine dove kindje kunnen geven vóór het schoolrijp is'¹⁰⁴. Ieder doveninstituut wil kinderen door middel van hometraining¹⁰⁵ voorbereiden op de eisen die qua communicatie aan het dove kind gesteld zullen worden in het desbetreffende doveninstituut, het leven in het doveninstituut en de horende maatschappij. Ouders maken voor het proces van hometraining een keus naar welk doveninstituut hun kind later naar school gaat.

⁹⁷ Guyot Instituut, Haren. Stukken betreffende de Vereniging van Ouders van Dove kinderen. 1953-1978. Informatie over het Koninklijk Instituut voor Doven 'H. D. Guyot' te Groningen en De Vereniging van 'Ouders van Dove Kinderen', aangeboden door de Ver. 'Ouders van Dove Kinderen', 1.

⁹⁸ Guyot Instituut, Haren. Stukken betreffende de Vereniging van Ouders van Dove kinderen. 1953-1978.

⁹⁹ Wordt in jaarverslag 1952 genoemd, van eerder zijn geen gegevens bekend.

¹⁰⁰ IvD, Sint Michielsgestel. Jaarverslag 1958, 71.

¹⁰¹ Ibid., 71-72.

¹⁰² IvD, Sint Michielsgestel. Jaarverslag 1962, 79-81.

¹⁰³ Effatha, Leidschendam-Voorburg. Jaarverslag 1973, 6.

¹⁰⁴ IvD, Sint Michielsgestel. Jaarverslag 1959, 78.

¹⁰⁵ Home-training wordt in het jaarverslag van 1956 genoemd, van eerder zijn geen gegevens bekend.

Daarnaast richt het contact vanuit het instituut zich op het informeren van de ouders over hun dove kind of over ontwikkelingen binnen de doveninstelling.

2. Wat was de invloed van de instelling op de ontwikkeling van genderverschillen in de communicatie in gebarentaal?

De tweede onderzoeksvraag ging over de invloed van de instelling op de ontwikkeling van genderverschillen in gebarentaal. Hiervoor zijn drie aspecten van deze vraag onderzocht: de invloed van religie op opvoeding en onderwijs, per doveninstituut; de visie van elk doveninstituut op communicatiewijze en de uitwerking daarvan in de praktijk; de visie van elk doveninstituut op jongens en meisjes en de uitwerking daarvan in de praktijk.

Het eerste aspect dat onderzocht is betreft de invloed van religie op opvoeding en onderwijs, per doveninstituut. Religie is erg belangrijk in het beleid in het katholieke IvD. Het doel is de belangen van de kinderen te behartigen en daarbij weten ze zich afhankelijk van de Vader, Geest, Maria, Christus de Heer en de Engelen. Omdat het zo belangrijk was zoals Christus te leven¹⁰⁶, wilden de opvoeders goede werken doen¹⁰⁷¹⁰⁸ en werden de dove kinderen in het IvD ook met dit ideaal opgevoed. Het was erg belangrijk de kinderen te onderwijzen in godsdienstige opvoeding¹⁰⁹. Ook was er geestelijke nazorg¹¹⁰. Volgens respondent Z was er catechisatie en werd de Heilige mis dagelijks gehouden. Op zondag zelfs drie keer: een Stille Mis, Hoge mis en Lof¹¹¹. Er waren wel regels die uit de religie voortvloeiden, maar die waren zo vanzelfsprekend dat het respondent Y niet goed is bijgebleven¹¹².

Het beleid van het Guyot Instituut daarentegen had een neutraal karakter. Dit betekent niet dat er geen aandacht voor religie was. De kinderen maakten kennis met de Bijbelse geschiedenissen en men kon catechisatie krijgen vanuit verschillende kerken¹¹³. Volgens participant X. werd er op school kennis gemaakt met een voor het dovenonderwijs aangepaste Bijbel¹¹⁴. In de gevonden documenten bestaat hier verder geen aandacht voor.

In Effatha, wat protestant christelijk van aard was, was juist veel aandacht voor het religieuze aspect. Dit werd de kinderen expliciet en bewust bijgebracht. Er werd veel nagedacht over hoe christelijk op te voeden. Ook in de kleine dingen. Christelijke

¹⁰⁶ IvD, St. Michielsgestel. Jaarverslag 1968/1969, 27.

¹⁰⁷ IvD, St. Michielsgestel. Jaarverslag 1970/1971, 33.

¹⁰⁸ IvD, St. Michielsgestel. Jaarverslag 1972-1974, 72.

¹⁰⁹ Ibid., 121.

¹¹⁰ IvD, St. Michielsgestel. Jaarverslag 1961, 21.

¹¹¹ IvD, St. Michielsgestel. Vragenlijst, respondent Z.

¹¹² IvD, St. Michielsgestel. Vragenlijst, respondent X

¹¹³ Guyot Instituut, Haren. Stukken betreffende de 'Vereniging van Ouders van Dove kinderen' 1953-1978. De organisatie van het instituut en gegevens omtrent het onderwijs, 4.

¹¹⁴ Guyot Instituut, Haren. Vragenlijst, respondent X.

opvoeding kwam dan ook vooral naar boven in de omgang met mensen¹¹⁵. De inspiratie voor de levensovertuiging kwam uit de Bijbel. Omdat de Bijbel het richtsnoer is voor christenen, werden de kinderen hieruit veel onderwezen. Voor de Bijbelles werden op de dovenschool alle mogelijke communicatiemiddelen ingezet¹¹⁶. Bij Effatha stelde men zich afhankelijk van God op. Men is dankbaar voor wat ze van Hem ontvangen. *'Er is ons veel geschonken'*¹¹⁷. Medewerkers zien hun werk als dienst in het Koninkrijk van God. Het kind komt dan in aanraking met het *Vleesgeworden woord*, wat het hoogste ideaal is¹¹⁸. Effatha bestaat slechts bij de gratie van God¹¹⁹.

Het tweede aspect dat onderzocht is betreft de visie van elk doveninstituut op communicatievormen en de uitwerking daarvan in de praktijk. Volgens het beleid van het IvD was de school in eerste plaats een 'taalschool' waar kinderen hun moedertaal moesten leren¹²⁰. Die moedertaal zou spreektaal moeten zijn. De kinderen hadden echter de neiging in gebaren te communiceren, maar dat moest zo veel mogelijk voorkomen worden. Dit om de kinderen tot deelgenoten van de maatschappij te maken, die horend is. Ook werd de optie vingerspellen besproken. Dit mag alleen ondersteunend gebruikt worden¹²¹. Andere methoden die wel ingezet werden waren de draadloze microfoon en het ringleiding-luistersysteem. Ook werd er gebruik gemaakt van de 'lipleesspiegel'. Hiermee konden de leerlingen zichzelf corrigeren in het spreken. Deze middelen waren echter slechts ondersteunend. Kinderen werden gezien als 'zie-kinderen'. Er moest dan ook veel aandacht besteed worden om de kinderen daar goed in te ontwikkelen¹²². Verder vond men het heel belangrijk dat het gesprek met de kinderen werd gevoerd waardoor er goed contact zou ontstaan tussen leiding en leerlingen. De leerlingen maakten echter onderling zelf wel gebaren¹²³. Meisjes onderling of jongens onderling keken gebaren bij elkaar af¹²⁴.

Het Guyot Instituut achtte de spreektaal beter geschikt om abstracte dingen uit te drukken. Ook voor- en achtervoegselen e.d. zijn beter uit te drukken in spreektaal. Er zijn veel pogingen gedaan om gebarentaal ook fijner genuanceerd te maken, maar dit is vrijwel onbegonnen werk¹²⁵. Respondent X. zegt dat het in het schoollokaal verboden was om gebaren te maken, maar daarbuiten niet¹²⁶. Vanaf ongeveer 1970 is de

¹¹⁵ Effatha, Leidschendam-Voorburg. Vragenlijst, respondent W.

¹¹⁶ Effatha, Leidschendam-Voorburg. Krantenartikel 'Bijbelvertellingen met alle mogelijke communicatiemiddelen'.

¹¹⁷ Effatha, Leidschendam-Voorburg. Jaarverslag 1969.

¹¹⁸ Effatha, Leidschendam-Voorburg, Jaarverslag 1961, 1.

¹¹⁹ Effatha, Leidschendam-Voorburg, Jaarverslag 1974, 7.

¹²⁰ IvD, St. Michelsgestel. Jaarverslag 1959, 36.

¹²¹ IvD. St. Michelsgestel. Jaarverslag 1970/1971, 56.

¹²² IvD, St. Michelsgestel. Jaarverslag 1959, 36.

¹²³ IvD, St. Michelsgestel. Vragenlijst, respondent Y.

¹²⁴ IvD, St. Michelsgestel. Vragenlijst, respondent Z.

¹²⁵ Guyot Instituut, Haren. Stukken betreffende de Vereniging van Ouders van Dove kinderen. 1953-1978. Gebarentaal?, 1-2.

¹²⁶ Guyot Instituut, Haren. Vragenlijst, respondent X.

emancipatie in de dovenwereld begonnen. Men kwam op voor de betere communicatie met horende mensen. In 1973 zijn er studiedagen georganiseerd en respondent X. had met leeftijdsgenoten discussies over communicatieproblemen. Zelf dacht hij ook mee hoe communicatie voor doven anders ingevuld kon worden¹²⁷.

In Effatha onderscheidde men verschillende soorten gebaren: natuurlijke gebaren, kunstmatige en instituutsgebaren, De Epée geconstrueerde ingewikkelde gebarentaal en vingerspelling¹²⁸. Er is verder weinig in de beleidsstukken gevonden over in welke mate welke soorten gebaren gebruikt werden. De dove kinderen moesten al tijdens hun hometraining, die aan de schoolperiode voorafgaat, leren spreken. In het onderwijs was ook veel aandacht voor expressie, hoortraining en spraak- en articulatieles. Het streven was dat de kinderen op de leeftijd van 18 jaar met horende en sprekende mensen konden communiceren. Volgens respondent W. was er wel een groot verschil tussen school en het internaat. Op school was het verboden om gebaren te maken en op het internaat mochten de kinderen gebaren gebruiken. Als er een horende bij stond moest echter wel altijd met de stem gesproken worden¹²⁹.

Het derde aspect tenslotte betreft de visie van elk instituut op jongens en meisjes, en de uitwerking daarvan in de praktijk. In de beleidsstukken van het IvD is weinig tot niets te vinden over de scheiding van jongens en meisjes. Wellicht was het iets wat vast stond en verondersteld was waar geen nadere discussie over nodig was¹³⁰. Een enkele keer worden er dingen aangehaald. Zo is gevonden dat er aparte internaten voor jongens en meisjes waren. Jongens en meisjes dienden volledig gescheiden onderwijs te krijgen¹³¹. Wel werd er gepleit voor veel contact met horende leeftijdsgenoten, zowel jongens als meisjes en voor het vrouwelijk en mannelijk element via leerkrachten en internaatpersoneel zowel in scholen als internaten¹³². Tegelijkertijd moest het internaat ook zoveel mogelijk een afspiegeling van het gezin zijn, waarin over het algemeen centraal staat dat jongens worden opgevoed tot mannen die de kost moeten verdienen en meisjes tot vrouwen die voor het gezin gaan zorgen¹³³. Een andere respondent zegt geen problemen met communicatie met andere doven te hebben¹³⁴. Hij communiceerde ook met meisjes in gebarentaal. Volgens hem is er inderdaad verschil in gebarentaal tussen de seksen, maar hij zegt dat het verstaanbaar is. Hij geeft aan zelf ook

¹²⁷ Ibid.

¹²⁸ Effatha, Leidschendam-Voorburg. Vooropleiding, 29 januari 1974.

¹²⁹ Effatha, Leidschendam-Voorburg. Interview, respondent W.

¹³⁰ IvD, St. Michielsgestel. Interview, respondent Y.

¹³¹ Ibid.

¹³² IvD, St. Michielsgestel. Jaarverslag 1961, 26.

¹³³ IvD, St. Michielsgestel. Jaarverslag 1961, 32.

¹³⁴ IvD, St. Michielsgestel, Interview, respondent Y.

meisjesgebarentaal te gebruiken. Één of twee keer per jaar mochten de jongens de meisjes ontmoeten¹³⁵.

Op het Guyot Instituut bestond er ook een scheiding tussen jongens en meisjes. Meisjes gingen naar de vakschool, waar zij leerden breien e.d., en jongens naar de technische school¹³⁶. Jongens en meisjes werden opgevoed in naar sekse gescheiden internaten. Het is lastig te achterhalen waarom zij apart opgevoed waren, er waren immers geen religieuze redenen hiervoor. Respondent X. gaf aan dat jongens konden kiezen tussen meubel maken en schoenmaken en de meisjes kleding leerden maken¹³⁷.

In Effatha kregen de jongens van 13 jaar en ouder naast dovenonderwijs ook lessen aan een lagere technische school. Meisjes kregen les in naaldvakken, koken, huishoudkunde, kinderverzorging en opvoeding en handenarbeid¹³⁸. Ook bij Effatha waren er twee internaten aan de school verbonden. Eén aparte voor de jongens en een aparte voor de meisjes¹³⁹.

3. Hebben dove jongens en meisjes in de periode 1950-1980 in Nederland verschillen in gebarentaal ontwikkeld en zo ja, wat waren hier oorzaken van?

De derde en laatste onderzoeksvraag ging over de verschillen in gebarentaal die dove jongens en meisjes verschillen hadden ontwikkeld en wat daar de oorzaken van zijn. Hiervoor zijn vier aspecten van deze vraag onderzocht: de mogelijkheid voor jongens en meisjes om met elkaar te communiceren; werd er daadwerkelijk tussen jongens en meisjes onderling in gebarentaal werd gecommuniceerd; ontwikkelden jongens en meisjes verschillende gebaren voor dezelfde begrippen; of het wel of niet mogen communiceren in gebarentaal heeft bijgedragen aan de persoonsvorming.

Het eerste aspect dat onderzocht is betreft de mogelijkheid voor jongens en meisje om met elkaar te communiceren. Dit valt uiteen in twee deelaspecten, namelijk het contact op school en het contact op het internaat en in de vrije tijd. Contact op school was op het Guyot Instituut deels mogelijk. Er vier scholen voor dove kinderen, waarvan de laatste twee gescheiden waren naar sekse: de Vakschool voor Meisjes (V.V.M.) en de Lagere Technische School voor jongens (L.T.S.). De jongens en meisjes volgden deze scholen vanaf 12 à 13 jaar. De meisjes kregen les in naaldvakken en huishouding. Jongens kregen onderwijs in houtbewerking, in typografische beroepen en beroepen als

¹³⁵ Ibid.

¹³⁶ Guyot Instituut, Haren. Stukken betreffende de 'Vereniging van Ouders van Dove kinderen'. 1953-1978. De vakscholen.

¹³⁷ Guyot Instituut, Haren. Interview, respondent X.

¹³⁸ Effatha, Leischendam-Voorburg. Jaarverslag 1968, 6.

¹³⁹ Effatha, Leischendam-Voorburg. Interview, respondent W.

'tandtechniker'¹⁴⁰.

Effatha had vergelijkbaar onderwijs. Het onderwijs aan dove kinderen is hier ingedeeld naar de ernst van doofheid, waarbij jongens en meisjes gemengd onderwijs kregen. Het Lager Beroepsonderwijs, vanaf 13 jaar, was apart voor jongens en meisjes. Jongens gingen naar de Lagere Technische School en kregen onderwijs in houtbewerking en techniek. Meisjes volgden het Lagere Huishoud- en Nijverheidsonderwijs, met vakken gericht op kleding maken, voeding, kinderverzorging, opvoeding en handenarbeid¹⁴¹.

Bij het IvD wordt er ook gesproken over een jongens- en meisjesschool. In 1971 werd er een nieuwe jongensschool in gebruik genomen¹⁴². Op het gebied van onderwijs kwam er pas in de jaren '60 en '70 een discussie op gang over 'co-educatie' (gemengde klassen). Over het exacte begin van co-educatie zijn de bronnen niet helemaal duidelijk¹⁴³. De jongste groepen werden waarschijnlijk in 1976 gemengd. Dit gebeurde van onderaf en op de scholen werd hiermee iets eerder begonnen dan op het internaat.

Het contact op het internaat en in de vrije tijd laat een vergelijkbaar beeld zien. Binnen het Guyot Instituut was er een jongens- en een meisjesinternaat. Het jongensinternaat was alleen voor jongens ouder dan ongeveer negen jaar. Het meisjesinternaat was voor alle meisjes, en jongens tot ongeveer negen jaar¹⁴⁴. Volgens respondent X. was er tot de Tweede Wereldoorlog een eigen binnencultuur van jongens en meisjes in de betreffende internaten, omdat er een ijzeren hek tussen beide internaten stond¹⁴⁵.

In de jaren '60 en '70 van de 20^e eeuw was er op het IvD een strikte scheiding tussen de internaten van de jongens en meisjes. De jongens en meisjes waren zes jaar of ouder. Deze strikte scheiding werd soms als 'sekslijn' weergegeven¹⁴⁶. Er waren een paar uitzonderingen waarbij jongens naar de meisjeskant mochten lopen. Enkele broeders mochten met het Sinterklaasfeest verkleed als Sinterklaas en Zwarte Piet naar de meisjesafdeling of als er treinkaartjes gehaald moesten worden. Feesten, zoals het Mariafeest en het Engelbewaarderfeest werden apart gevierd. In 1965 was een gemengd feest voor het eerst mogelijk, want het IvD bestond officieel 125 jaar¹⁴⁷. Vanaf 1976, in de nieuwe internaatshuizen, leefden de jongens en meisjes gezamenlijk. Deze

¹⁴⁰ Guyot Instiuit, Haren. Stukken betreffende de Vereniging van Ouders van Dove kinderen. 1953-1978. Informatie over het Koninklijk Instituut voor Doven 'H. D. Guyot' te Groningen en De Vereniging van 'Ouders voor Dove Kinderen', aangeboden door de Ver. 'Ouders van Dove Kinderen', 5-8.

¹⁴¹ Effatha, Leidschendam-Voorburg. De huidige opzet van 'Effatha', 3.

¹⁴² IvD, Sint Michielsgestel. Jaarverslag 1970/1971, 44-53.

¹⁴³ IvD, Sint Michielsgestel. Doorbroken stilte, 175 jaar zorg en onderwijs voor mensen met beperkingen in horen, zien en communicatie. 90-93.

¹⁴⁴ Guyot Instiuit, Haren. Stukken betreffende de Vereniging van Ouders van Dove kinderen 1953-1978. Informatie over het Koninklijk Instituut voor Doven 'H. D. Guyot' te Groningen en De Vereniging van 'Ouders voor Dove Kinderen', aangeboden door de Ver. 'Ouders van Dove Kinderen', 9.

¹⁴⁵ Guyot Instituut, Haren. Vragenlijst, respondent X.

¹⁴⁶ IvD, Sint Michielsgestel. Doorbroken stilte, 175 jaar zorg en onderwijs voor mensen met beperkingen in horen, zien en communicatie. 90-93, 122.

¹⁴⁷ IvD, Sint Michielsgestel. Doorbroken stilte, 175 jaar zorg en onderwijs voor mensen met beperkingen in horen, zien en communicatie, 122-123.

leefgroepen kwamen het meeste overeen met de normale gezinssituatie. Bovendien sloot het aan bij maatschappelijke ontwikkelingen en het onderwijs dat inmiddels gemengd was geworden¹⁴⁸.

Effatha opende in 1962 een nieuwe jongensflat, in 1968 kwam er een nieuwe meisjesflat. Jongens van zes tot 18 jaar verbleven in de jongensflat, de meisjesflat was voor meisjes van zes tot 18 jaar. Kinderen in de leeftijd van drie tot zes jaar verbleven in zalen van het verbouwde internaat¹⁴⁹. Op een foto in het jaarverslag van 1970 spelen een jongen en meisje samen¹⁵⁰. Op een andere foto in een folder spelen jongens en meisjes samen in een kring¹⁵¹. Jongens en meisjes werden lid van clubs voor horenden, maar in de pubertijd kwam men hier van terug en ging men bij voorkeur om met doven. In deze gevoelige pubertijdsperiode moesten de jongens en meisjes geleerd worden om met horende personen om te gaan, door middel van sport, spel en gezellige activiteiten¹⁵².

Het tweede aspect dat onderzocht is betreft de vraag of jongens en meisjes daadwerkelijk onderling in gebarentaal communiceerden. Op het Guyot Instituut was het volgens respondent X. officieel verboden om gebaren te maken¹⁵³. Van dove leerlingen werd verwacht dat gesproken taal met grote inspanning geleerd werd, volwassenen mochten dit zelf uitmaken¹⁵⁴. Buiten schooltijd werd er door de kinderen veel gebruik van gebarentaal gemaakt, volgens respondent X.¹⁵⁵ In de periode 1932-1962 waren jongens en meisjes herkenbaar aan hun onderlinge gebruik van gebarentaal.¹⁵⁶

Binnen het Instituut te Sint Michielsgestel keken volgens respondent Y. meisjes gebaren af van oud-leerlingen (dames), die *'Van Beek Gebaren'* maakten¹⁵⁷. Respondent Z. vult aan dat jongens gebarentaal ook gebruikten in de communicatie met leeftijdsgenoten. De gebaren zijn niet van hogerhand opgelegd, maar zijn ontwikkeld binnen de groep. Het zijn zelfgemaakte gebaren¹⁵⁸.

Bij Effatha was het volgens respondent W. verboden om gebaren te maken, maar op het internaat, buiten schooltijd en in de pauzes mocht men communiceren in gebarentaal, mits er geen horenden bij waren. Dit werd dan ook gedaan¹⁵⁹.

¹⁴⁸ Ibid, 122.

¹⁴⁹ Effatha, Leidschendam-Voorburg. Overzicht huisvesting, 8-25.

¹⁵⁰ Effatha, Leidschendam-Voorburg. Jaarverslag 1970, 7.

¹⁵¹ Effatha, Leidschendam-Voorburg. Folder Spelen in de kring.

¹⁵² Effatha, Zoetermeer. Toelichting op de nieuwbouw in Zoetermeer, 5 juli 1977, 1-8.

¹⁵³ Guyot Instituut, Haren. Vragenlijst, respondent X.

¹⁵⁴ Guyot Instituut, Haren. Stukken betreffende de Vereniging van Ouders van Dove kinderen 1953-1978. Gebarentaal?, 2.

¹⁵⁵ Guyot Instituut, Haren. Vragenlijst, respondent X.

¹⁵⁶ Guyot Instituut, Haren. Stukken betreffende de Vereniging van Ouders van Dove kinderen 1953-1978. Lezing Directeur van het Instituut op de jaarvergadering van de Vereniging Ouders van Dove Kinderen, 14 april 1962, 1-6.

¹⁵⁷ IvD, Sint Michielsgestel. Vragenlijst, respondent Y.

¹⁵⁸ IvD, Sint Michielsgestel. Vragenlijst, respondent Z.

¹⁵⁹ Effatha, Leidschendam-Voorburg. Vragenlijst, respondent W.

Het derde aspect dat onderzocht is betreft de vraag of jongens en meisjes verschillende gebaren ontwikkelden voor dezelfde begrippen. Op het Guyot Instituut had ieder kind een cijfergebaar. Jongens en meisjes maakten volgens respondent X. verschillende gebaren voor bijvoorbeeld het nummer 38¹⁶⁰. Hiermee toont zich een aanwijzing dat in dit instituut verschillende gebaren worden gebruikt door jongens en meisjes voor hetzelfde begrip. Op het IvD waren er volgens respondent Z. twee verschillende gebarentalen, die van de meisjes en die van de jongens. De twee soorten gebaren worden na verloop van tijd vermengd¹⁶¹. Respondent W. bevestigt dat ook bij Effatha er verschillen zijn opgemerkt in de gebaren tussen jongens en meisjes¹⁶².

Het vierde en laatste aspect dat onderzocht is betreft de vraag of het wel of niet mogen communiceren in gebarentaal heeft bijgedrag aan de persoonsvorming. Respondent Z. bevestigt dit aspect van de onderzoek, want het geeft doven naar zijn gevoel meer zekerheid en een fijn leven¹⁶³. Het al dan niet mogen en kunnen gebruiken van gebarentaal roept ook bij respondent W. emotionele gevoelens op¹⁶⁴. Het verbod op het maken van gebaren zorgde ervoor dat dove kinderen zichzelf beschouwden als slachtoffers. Hierdoor ontstond echter bij hen ook de gedachte dat het anders kon zijn. Rond 1970 kwam er meer aandacht voor betere communicatie met horende mensen. Deze emancipatie in de dovenwereld zorgde ervoor dat er discussies mogelijk waren over communicatieproblemen¹⁶⁵. Het spreken wordt als belangrijk geacht voor het behoud van de Nederlandse taal¹⁶⁶.

Conclusie

In dit onderzoek stond de volgende vraag centraal: In hoeverre is er in de periode 1930-1980 in Nederland bij dove mensen sprake van genderverschillen in de manier van communiceren in gebarentaal? Om hier een antwoord op te vinden is er achtereenvolgens onderzoek gedaan aan de hand van de volgende deelvragen:

1. In hoeverre draagt het gezin bij aan de ontwikkeling van genderverschillen in de communicatie in gebarentaal?

¹⁶⁰ Guyot Instituut, Haren. Vragenlijst, respondent X.

¹⁶¹ IvD, Sint Michielsgestel. Vragenlijst, respondent Z.

¹⁶² Effatha, Leidschendam-Voorburg. Vragenlijst, respondent W.

¹⁶³ IvD, Sint Michielsgestel. Vragenlijst, respondent Z.

¹⁶⁴ Effatha, Leidschendam-Voorburg. Vragenlijst, respondent W.

¹⁶⁵ Guyot Instituut, Haren. Vragenlijst, respondent X.

¹⁶⁶ IvD, Sint Michielsgestel. Vragenlijst, respondent Z.

2. Wat was de invloed van de instelling op de ontwikkeling van genderverschillen in de communicatie in gebarentaal?
3. Hebben dove jongens en meisjes in Nederland verschillen in gebarentaal ontwikkeld en zo ja, wat waren hier oorzaken van?

Aan de hand van onderzoek naar deze deelvragen zijn er verschillende aspecten van gender en gebarentaal naar voren gekomen. Conclusies worden getrokken per deelvraag.

Het gezin

Dove kinderen werden vaak anders dan horende kinderen behandeld door hun ouders. Er werd geen rekening met hen gehouden en zij moesten gewoon meedraaien in het gezin. Daarnaast spreekt een respondent erover dat hij verwend is ten opzichte van zijn horende broertjes en zusjes. Wat betreft verschillende behandeling in de opvoeding tussen jongens en meisjes is geen bevestigend antwoord gevonden. Er bestond een andere visie op jongens dan op meisjes omdat zij uiteindelijk een andere plaats in de maatschappij zouden krijgen, maar er zijn geen concrete verschillen in de opvoedingspraktijk gevonden. Waarschijnlijk is het dus zo dat jongens en meisjes met een verschillend doel werden opgevoed, maar verder gelijkwaardig behandeld werden in de opvoeding.

De dove kinderen gingen gedurende het jaar niet vaak naar huis, al is dit in de loop van de tijd wel meer geworden. Door brieven te schrijven werd het contact tussen het dove kind en het gezin in stand gehouden. Het contact tussen het gezin en het instituut vond vooral plaats doormiddel van de oudervereniging. Het contact vanuit het doveninstituut met het gezin en voornamelijk de ouders richt zich voor een heel belangrijk deel op hometraining. Hometraining is 'de opvoeding, die de ouders zelf het kleine dove kindje kunnen geven vóór het schoolrijp is'.

Geconcludeerd kan worden dat de invloed van het gezin op de ontwikkeling van genderverschillen in gebarentaal zeer minimaal is. In het gezin werden horende en dove kinderen, jongens en meisjes gezamenlijk opgevoed. Er zijn geen aanwijzingen gevonden dat jongens en meisjes in het gezin een verschillende behandeling kregen, al waren er verschillende opvoedingsdoelen. Wel is duidelijk dat er door de ouders verschil wordt gemaakt in de opvoeding tussen horende en dove kinderen. Het contact tussen het gezin en het doveninstituut; en het contact tussen het gezin en het dove kind als het op het doveninstituut verbleef is, voor zover de bronnen onderzocht zijn, ook niet van invloed geweest op genderverschillen in gebarentaal.

Invloed van instelling

Voor het katholieke (IvD) en het protestantse (Effatha) instituut was religie erg belangrijk in het vormen van beleid. In het beleid worden namelijk de uitgangspunten van de instelling verwoord. Er is in deze beleidsstukken dan ook veel over God gevonden. Op het IvD was het doel de belangen van de kinderen te behartigen en daarbij wisten ze zich afhankelijk van de Vader, Geest, Maria, Christus de Heer en de Engelen. De kinderen werd dat geleerd, en de opvoeding had als doel voor God te leven. In Effatha werden de kinderen expliciet christelijke normen en waarden bijgebracht. Er werd veel nagedacht over hoe christelijk op te voeden. Christelijke opvoeding kwam dan vooral naar boven in de omgang met mensen. De Bijbel was het uitgangspunt. Het Guyot Instituut had een neutraal karakter, maar stond wel open voor religies. Hier werd echter in het beleid geen aandacht aan geschonken. Het is onduidelijk in hoeverre concrete regels of besluiten door de religie zijn beïnvloed. Wat vaststaat is dat in de religieuze instellingen voor alles religieuze afwegingen gemaakt werden, en deze beïnvloedden alle concrete beslissingen. Het is niet duidelijk geworden hoe religies over gebarentaal dachten.

In Effatha en het IvD werden jongens en meisjes apart onderwezen. In het Guyot Instituut is hierover niets gevonden. Wel was er bij alle drie de instellingen sprake van aparte, naar sekse gescheiden internaten. Hier is echter weinig over terug te vinden in het beleid. Het lijkt een vanzelfsprekendheid te zijn. Mogelijk bestond er in die tijd in Nederland nog een algemeen geaccepteerde scheiding tussen jongens en meisjes, er werd daar verder weinig aandacht aan besteed omdat men dit normaal achtte. In het protestants-christelijke geloof wilde men dat de jongens en meisjes niet te vrij met elkaar om zouden gaan. In het katholieke geloof was er een strikte scheiding tussen jongens en meisjes.

In alle drie de instituten werd gepleit tegen gebarentaal. De motivatie hierachter was dat kinderen lid moesten worden van een horende maatschappij, en voorkomen moest worden dat kinderen zichzelf op zouden sluiten in hun eigen wereldje of de dovengemeenschap. In het Guyot Instituut werd daarbij nog gevonden dat spreektaal rijker was, en kinderen er slimmer door werden, omdat gebarentaal niet geschikt zou zijn om abstracte zaken uitgebreid uit te drukken. In de praktijk waren er wellicht verschillen tussen de instellingen, maar in de beleidsvoering is bij alle drie de instellingen de voorkeur en het gebod tot spreektaal te vinden.

Het beleid van de instelling heeft zeker invloed gehad op de opvoeding en ontwikkeling van de jongens en meisjes. Van daaruit werden namelijk regels geformuleerd waar men zich aan diende te houden en die hun leven sterk beïnvloedden. Omdat binnen de instellingen de spreektaal gehanteerd werd, en gebarentaal verboden was, leerden de kinderen dus geen gestandaardiseerde gebarentaal. Zij konden alleen onderling gebaren maken, buiten de aanwezigheid van leerkrachten, en deze gebaren

werden daarom niet aangeleerd maar zelf bedacht en gezien het normaal gesproken contact tussen uitsluitend meisjes onderling of uitsluitend jongens onderling betrof, zijn er verschillen ontstaan. Dit geldt met name voor IvD, maar in mindere mate voor de andere twee instituten omdat bij deze instituten er sprake was van gemengd onderwijs en gemengd samenzijn buiten het onderwijs. Als gevolg van het gescheiden opvoeden van de jongens en meisjes zijn zij onderling gedeeltelijk aparte gebaren gaan gebruiken, waarbij zij voor hetzelfde begrip een ander gebaar hanteerden.

Jongens en meisjes onderling

Op het IvD was er tussen jongens en meisjes geen communicatie mogelijk. Er werd immers gescheiden onderwijs gegeven, want er werd namelijk gesproken van een jongens- en meisjesschool. Het onderwijs bij Guyot en Effatha was gemengd, want op foto's is te zien dat jongens en meisjes bij elkaar in de klas zitten. Bij alle drie de instituten waren de internaten strikt naar geslacht gescheiden. Later werden zij in alle drie de instituten wel in een gemengd internaat opgegroeid.

Er zijn tussen jongens en meisjes vervolgens verschillende soorten gebaren ontwikkeld en gezien. Er is echter weinig materiaal over in Nederland te vinden. Het is niet duidelijk hoe die verschillen concreet waren. Dit is in de archieven niet te vinden.

Het gebruik van gebarentaal is erg belangrijk voor een goede identiteitsontwikkeling van dove mensen. Juist als kind moeten zij daarom ook die mogelijkheid krijgen. Indien zij geen gebarentaal mogen gebruiken voelen zij zich slachtoffer.

In Nederland lijkt er, evenals in Ierland sprake te zijn van genderverschillen in gebarentaal. De verschillen zijn echter klein, en de situatie lijkt in Ierland explicieter aanwezig te zijn. Verder onderzoek zou meer inzicht kunnen geven in de communicatie tussen dove mannen en vrouwen.

Discussie

Vooraf is een duidelijke taakverdeling gemaakt tussen de onderzoekers. Deze afbakening werd gerealiseerd door drie deelonderwerpen, voor elke onderzoeker één, te onderscheiden. Dit heeft er voor gezorgd dat de onderzoekers gericht onderzoek konden doen. Tegelijkertijd was er sprake van een overkoepelend thema waar alle onderzoekers kennis van namen, waardoor zij elkaar goed peerfeedback konden geven. De deelvraag over de instelling had echter grote mate van overlap met de deelvraag over de kinderen onderling in de praktijk. Hierdoor waren de onderzoekers soms dicht bij elkaars onderwerpen, wat de grenzen in de deelonderwerpen wat vager maakte. Het meeste contact verliep via de mail. Daarnaast kwamen de onderzoekers gemiddeld twee-

wekelijks bij elkaar om te overleggen. Er werd dan mondeling feedback op elkaars werk gegeven, en de verwachtingen aangaande de voortgang en toekomst van het onderzoek werden naar elkaar uitgesproken. Dit was erg zinvol, omdat verschillende keren bleek dat de onderzoekers onderling toch iets afwijkende ideeën hadden. Er is onderzocht wat we wilden onderzoeken: een exploratie van invloeden van pedagogisch handelen op genderverschillen in gebarentaal.

Het vinden van literatuur voor de theoretische inleiding viel erg tegen. Er waren veel titels van onderzoeken naar genderverschil in gebarentaal in Ierland te vinden. De concrete artikelen waren echter niet toegankelijk, wat vervolgens op allerlei wijze geprobeerd is, maar zonder resultaat. Een aantal artikelen en boeken zijn wel gevonden, maar deze waren veelal van dezelfde auteurs. Graag was er wat meer variatie in onderzoekers gezien. In eerste instantie was het plan de situatie in Vlaanderen en in Ierland te onderzoeken; over de situatie in Vlaanderen is echter niets gevonden, hoewel er op verschillende manieren is gezocht. Veel artikelen waren tegen geldprijzen te krijgen, maar dit behoorde voor de onderzoekers niet tot de opties.

Een aantal zaken maken het lastig om de verkregen schriftelijke interviews te generaliseren. Zo kan het feit dat per instituut slechts één respondent geïnterviewd werd, met uitzondering van het IvD waar twee respondenten waren, zorgen voor een heel eenzijdig en subjectief beeld. Door het korte tijdsbestek was het echter niet haalbaar meerdere respondenten te interviewen. Toch gingen de gestelde vragen veelal over feitelijke zaken en niet zo zeer over persoonlijke gevoelens, wat de kans groot maakt dat de informatie niet heel persoonlijk en eenzijdig is. Ook geeft een interview een indicatie hoe oud-leerlingen hun instituut zagen en konden bepaalde informatieve vragen gesteld worden over onderwerpen waarvan in de archieven geen informatie gevonden werd.

Verder dient opgemerkt te worden dat de interviews via de mail afgenomen zijn in plaats van in een werkelijke situatie. Hiervoor is gekozen omdat de onderzoekers geen gebarentaal kennen en er een tolk nodig zou zijn om de communicatie tussen de onderzoekers en respondenten mogelijk te maken. Dit zou echter te duur zijn. Wel kan afgevraagd worden wat de invloed van de manier van communicatie op de antwoorden was. Mogelijk waren de antwoorden uitgebreider geweest als de dove respondenten in het echt ontmoet waren. Zeker gezien het feit dat de respondenten wat ouder waren en mogelijk niet heel snel werken met computers, en zij dan eerder een wat korter antwoord typen. De mogelijkheid tot doorvragen kon dan ook beter benut worden. Nu waren de antwoorden die op de vragen gegeven werden soms wat kort of voor de onderzoekers niet geheel duidelijk.

Bij het trekken van de conclusie moet meegenomen worden dat de verschillende visies die instituten hanteerden, niet alleen door de levensbeschouwelijke of religieuze

achtergrond hoeft te komen. Zo kunnen persoonskenmerken en persoonlijke overtuigingen van oprichters en opvoeders een rol gespeeld hebben, als wel de omgevingsfactoren van de instituten. Daarnaast hebben alle onderzoekers een protestantse achtergrond, mogelijk kan dit de interpretatie van bepaalde bestaande gegevens beïnvloed hebben. Mogelijk worden bepaalde zaken te snel geïnterpreteerd; anderzijds kan het ook een toevoegende waarde zijn omdat bepaalde zaken hierdoor beter begrepen zijn. Omdat het een historisch onderzoek betreft kan het zo zijn dat de onderzoekers bepaalde gegevens onjuist geïnterpreteerd hebben, omdat bepaalde concepten en begrippen in deze tijd een andere lading hebben dan in vroegere tijden.

Omdat het onderzoek in een relatief korte periode is uitgevoerd, is mogelijk niet al het relevante archiefmateriaal bestudeerd, hoewel er wel zeer gericht gezocht is naar de juiste bronnen en deskundigen in het archief daarbij geholpen hebben, waardoor de indruk bestaat dat het relevante studiemateriaal wat er is, meegenomen is in het onderzoek.

Aanbevelingen

De waarde van dit onderzoek ligt in een goed verkennend onderzoek. In Nederland zijn er geen genderverschillen in gebarentaal aangetoond, omdat hier in Nederland nog geen onderzoek naar gedaan is. Dit onderzoek is een aftasting en verkenning van de Nederlandse situatie. Het is lastig de conclusies algemeen geldig te verklaren omdat het onderzoek kleinschalig was. In vervolgonderzoek zou al het materiaal wat in archieven beschikbaar is bestudeerd moeten worden. Hierdoor kan in het onderzoek worden doorgaan tot verzadigingsniveau. Ook zullen de materialen grondiger bestudeerd moeten worden, wat bij dit onderzoek, wederom om redenen aangaande tijdsbestek niet geheel mogelijk was. Ook zouden er meerdere participanten geïnterviewd kunnen worden.

Referentielijst

- Baarda, D.B., Goede, M.P.M. de & Teunissen, J. (2009). *Basisboek kwalitatief onderzoek*. Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek. Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers.
- Bakker, N. , Noordman, J. , & Rietveld- van Wingerden, M. (2006). *Vijf eeuwen opvoeden in Nederland. Idee & praktijk: 1500-2000*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.
- Bat-Chava, Y., & Martin, D. (2002). Sibling relationships of deaf children: The impact of child and family characteristics. *Rehabilitation Psychology*, 47, 73-91. doi: 0.1037//0090-5550.47.1.73
- Brink-Muinen, A. van den, Dulmen, S. van, Messeli-Rohrbach, V., & Bensing, J. (2002). Do gender-dyads have different communication patterns? A comparative study in Western-European general practices. *Patient Education and Counseling*, 48, 253-264.
- Boeije, H. (2005). *Analyseren in kwalitatief onderzoek. Denk en doen*. Amsterdam/Utrecht: Boomonderwijs.
- Canary, D.J. & Hause, K. S. (1993) Is there any reason to research sex differences in communication? *Communication Quarterly*, 41, 2, 129 – 144.
- Carli, L.L., (1990). Gender, language, and influence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 5, 941-951. doi:10.1037/0022-3514.59.5.941
- Coates, J. (2004). *Women, Men and Language: A Sociolinguistic Account of Gender Differences in Language (Studies in Language and Linguistics)*. Harlow: Pearson Education Limited.
- Davidson, A. L. (1996). *Making and molding identity in schools*. Albany, New York: State University of New York Press.
- FODOK. (2002). *Oog voor de dove puber. Informatie voor ouders*. Anraad: Utrecht. Gevonden op 9 mei 2011 op <http://www.fodok.nl/uitgaven/downloads/>
- Gray, J. (1992). *Mannen komen van mars, vrouwen van Venus*. Utrecht: Het Spectrum.
- Hallahan, D.P., Kauffman, J.M. & Pullen, P.C. (2009). *Exceptional Learners. An introduction to Special Education* (11th ed.). Boston, USA: Pearson Higher Education.
- Hermans, D., Knoors, H., & Verhoeven, L. (2010). Assessment of Sign Language Development: The case of deaf children in the Netherlands. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 15, 107-119. doi: 10.1093/deafed/enp030
- Jackson, C. W., & Turnbull, A. (2004). Impact of deafness on Family Life: A Review of the literature. *TECSE* , 7, 15-29. doi: 10.1177/02711214040240010201
- Janzen, T., (2005). *Topics in signed language interpreting: theory and practice*. Amsterdam: John Benjamins B.V.

- Keating, E., & Hadder, R., N., (2010). Sensory Impairment. *Annual Review of Anthropology*, 39,115–29. doi 10.1146/annurev.anthro.012809.105026
- Knoors, H. (2007). Educational responses to varying objectives of parents of deaf children: A Dutch perspective. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 12, 243-253. doi: 10.1093/deafed/enl029
- Knoors, H. , Meuleman, J. , & Klatter-Folmer, J. (2003). Parents' and Teachers' Evaluations of the Communicative Abilities of Deaf Children. *American Annals of the Deaf*, 145, 287-294. doi: 10.1353/aad.2003.0027
- Leigh, I. (1999). Inclusive Education and Personal Development. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 3, 236-245. doi: 10.1093/deafed/4.3.236
- Leeson, L., & Grehan, C., (2004). *To the Lexicon and Beyond: The Effect of Gender on Variation in Irish Sign Language*. In: VanHerreweghe, M., & Vermeerbergen, M. (eds.): *To The Lexicon and Beyond: The Sociolinguistics of European Sign Languages*. Washington: Gallaudet University Press. 39-73.
- LeMaster, B., (1990). *The Maintenance and Loss of Female and Male Signs in the Dublin Deaf Community*. Ann Arbor: U.M.I. : University of California, Los Angeles Dissertation.
- LeMaster, B. (1993). *When Women and Men Talk Differently: Language and Policy in the Dublin Deaf Community*. In T. Wilson, H. Donnan, and C. Curtin (eds.), *Irish Towns and Cities: Anthropological Perspectives on Urban Life*. Belfast: The Queen's University of Belfast, Ireland.
- LeMaster, B. (1997). *Sex differences in Irish Sign Language*. Gevonden op 28 april 2011, op http://books.google.nl/books?hl=nl&lr=&id=28wDbfPg7QsC&oi=fnd&pg=PA67&dq=Sex+differences+in+Irish+Sign+Language&ots=Zb8NJMrV9N&sig=_FS8Yqx7mH7oByhjH6edH4SZENA#v=onepage&q=Sex%20differences%20in%20Irish%20Sign%20Language&f=false.
- LeMaster, B., (2000). Reappropriation of Gendered Irish Sign Language in One Family, *Visual Anthropology Review*, 15(2), pp. 1-15.
- LeMaster, B., (2002). What Difference Does Difference Make? Negotiating Gender and Generation in Irish Sign Language. In: S. Benor, M. Rose, D. Sharma and Q. Shang (eds), *Gendered Practices in Language*, Stanford: Centre for the Study of Languages and Information Publication.
- LeMaster, B. (2003). *School Language and Shifts in Irish Deaf Identity*. In L. Monaghan, C. Schmalig, K. Nakamura, and G. H. Turner (eds.), *Many Ways to be Deaf*. Washington, DC: Gallaudet University Press.
- LeMaster, B., (2006). Language Contraction, Revitalization, and Irish Women. *Journal of Linguistic Anthropology*, 16, 2, 211–228.
- LeMaster, B., & Dwyer, J. P. (1991). Knowing and using female and male signs in

- Dublin. *Sign Language Studies*, 73, 361-396.
- Lukas, C., (1998). *Pinky Extension and Eye Gaze: Language Use in Deaf Communities*. Washington: Gaudellet University Press. Washington D.C. 20002.
- Luckner, L. J., & Velaski, A. (2004). Healthy families of children who are deaf. *American Annals of the Deaf*, 149, 324-335. doi: 10.1353/aad.2005.0003
- Nikolarazi, M., & Hadjikakou, K. (2006). The Role of Educational Experiences in the Development of Deaf Identity. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 11, 477-492. doi: 10.1093/deafed/enl003
- Nolan, B., & Leeson, L. (n.d.) Signs of Access in a Digital World: Online delivery of Deaf Studies Curricula in Ireland at Third Level. Gevonden op 30 april 2011: <http://www.tara.tcd.ie/jspui/bitstream/2262/28027/1/NOLAN-Leeson-INTED%202009-FINAL%20paper.pdf>
- Rijssel, S. van (2010). Hoe beleven dove of slechthorende kinderen en hun familieleden hun gezinsrelaties: Een explorerend onderzoek. Gevonden op 9 mei 2011 op http://lib.ugent.be/fulltxt/RUG01/001/460/287/RUG01001460287_2011_0001_A_C.pdf
- Rietveld- van Wingerden, M., (2002). De school voor Doofstommen te St. Michielsgestel. *De school Anno*, 20, (2), 18-21.
- Rietveld- van Wingerden, M., (2003). Educating the Deaf in The Netherlands: a methodological controversy in historical perspective. *History of Education*, 32, 401-416. doi:10.1080/0046760032000093267
- Rietveld- van Wingerden, M., & Tijsseling, C. (2010). *Ontplooiing door communicatie. Geschiedenis van het onderwijs aan doven en slechthorenden in Nederland*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant Uitgevers.
- Schermer, T. (2004) Gebarentalen en Gebarensystemen. Van Nederlandse Gebarentaal tot Weerklankgebaar. *Communicatie Drieluik*, 1, 16. Gevonden op 16 mei 2011: <http://www.gebarententrum.nl/publicaties/drieluik.htm>
- Senghas, R. J., & Monaghan, L. (2011) Signs of Their Times: Deaf Communities and the Culture of Language, *Annual Review of Anthropology*, 31, 69-97.
- Smiley, P. (1988). Gender-Linked Miscommunication in 'Hills Like White Elephants'. *Hemingway Review*, 8, 1, 2-12.
- Sutton-Spence, R. (2010). The Role of Sign Language Narratives in Developing Identity for Deaf Children. *Journal of Folklore Research*, 47, 265-305.
- Tellings, A., & Tijsseling, C. (2005). An unhappy and utterly pitiable creature? Life and self-images of deaf people in the Netherlands at the time of the founding fathers of deaf education. *Journals of Deaf Studies and Deaf Education*, 10, 193-202. doi: 10.1093/deafed/eni019
- Thomson, R., Murachver, T., & Green, J., (2001). Where is the gender in gendered

language? *Psychological Science*, 12, 2, 171-175.

Tijsseling, C. (2006). *Anders doof zijn. Een nieuw perspectief op dove kinderen*. Twello: Uitgeverij van Tricht.

Tijsseling, C., & Rietveld- van Wingerden, M. (2004). 'Een ongelukkig, bejammerenswaardig wezen? *Beeld en zelfbeeld van doven in de negentiende eeuw*'. Gevonden op 3 mei 2011, op <http://books.google.nl/books?hl=nl&lr=&id=vhGaBkxss5MC&oi=fnd&pg=PA1&dq=%E2%80%98Een+ongelukkig,+bejammerenswaardig+wezen%3F+Beeld+en+zelfbeeld+van+doven+in+de+negentiende+eeuw.+&ots=gKLpkE8hYV&sig=E3QwCzNtDPdcn5TGFjAqeWh3uA#v=onepage&q=%E2%80%98Een%20ongelukkig%2C%20bejammerenswaardig%20wezen%3F%20Beeld%20en%20zelfbeeld%20van%20doven%20in%20de%20negentiende%20eeuw.&f=false>.

Tijsseling, C., & Tellings, A. (2009). The Christian's Duty towards the Deaf. Differing Christian views on deaf schooling and education in Dutch 19th century society. *American Annals of the Deaf*, 154, 1, 36-49. doi: 10.1353/aad.0.0078

Vaccari, C., & Marschark, M. (1997). Communication between parents and deaf children: Implications for social-emotional development. *Journal Child Psychology and Psychiatry*, 38, 793-801. doi: 10.1111/j.1469-7610.1997.tb01597.x

Bronnenlijst

- Effatha, Zoetermeer. Zakgeld, J. v. Westen.
- Effatha, Zoetermeer. Overzicht huisvesting.
- Effatha, Zoetermeer. De huidige opzet van 'Effatha'.
- Effatha, Zoetermeer (5 juli 1977). Toelichting op de nieuwbouw in Zoetermeer.
- Effatha, Leidschendam-Voorburg. Jaarverslag 1960.
- Effatha, Leidschendam-Voorburg. Jaarverslag 1961.
- Effatha, Leidschendam-Voorburg. Jaarverslag 1966.
- Effatha, Leidschendam-Voorburg. Jaarverslag 1968.
- Effatha, Leidschendam-Voorburg. Jaarverslag 1969.
- Effatha, Leidschendam-Voorburg. Jaarverslag 1970.
- Effatha, Leidschendam-Voorburg. Jaarverslag 1971.
- Effatha, Leidschendam-Voorburg. Jaarverslag 1972.
- Effatha, Leidschendam-Voorburg. Jaarverslag 1973.
- Effatha, Leidschendam-Voorburg. Benoemingsbeleid 1973.
- Effatha, Leidschendam-Voorburg. Jaarverslag 1974.
- Effatha, Leidschendam-Voorburg (29 januari 1974). Vooropleiding.
- Effatha, Leidschendam-Voorburg (7 september 1974). Dove kinderen leren spreken. Een samenvatting van een publicatie.
- Effatha, Leidschendam-Voorburg. Folder 'Spelen in de kring'.
- Effatha, Leidschendam-Voorburg. Overzicht huisvesting.
- Effatha, Leidschendam-Voorburg. De huidige opzet van 'Effatha'.
- Effatha, Leidschendam-Voorburg. Krantenartikel 'Bijbelvertellingen met alle mogelijke communicatiemiddelen'.
- Effatha, Leidschendam-Voorburg. Vragenlijst, ingevuld door respondent W. Ontvangen op 25 mei 2011.
- Guyot Instituut, Haren. Stukken betreffende de Vereniging van Ouders van Dove kinderen. 1953-1978. Provinciaal Archief te Groningen. Toegangsnummer: 1496. Inventarisnummer: 969. Informatie over het Koninklijk Instituut voor Doven 'H. D. Guyot' te Groningen en De Vereniging van 'Ouders voor Dove Kinderen', aangeboden door de Ver. 'Ouders van Dove Kinderen'
- Guyot Instituut, Haren. Stukken betreffende de Vereniging van Ouders van Dove kinderen. 1953-1978. Provinciaal Archief te Groningen. Toegangsnummer: 1496. Inventarisnummer: 969. Gebarentaal?
- Guyot Instituut, Haren. Stukken betreffende de Vereniging van Ouders van Dove kinderen. 1953-1978. Provinciaal Archief te Groningen. Toegangsnummer: 1496. Inventarisnummer: 969. Lezing Directeur van het Instituut op de jaarvergadering van de Vereniging Ouders van Dove Kinderen, 14 april 1962.

Guyot Instituut, Haren. Stukken betreffende de Vereniging van Ouders van Dove kinderen. 1953-1978. Provinciaal Archief te Groningen. Toegangsnummer: 1496. Inventarisnummer: 969. De vakscholen.

Guyot Instituut, Haren. Vragenlijst, ingevuld door respondent X. Ontvangen op 27 april 2011. Vervolg vragen ontvangen op 31 mei 2011.

IvD, Sint Michielsgestel. Jaarverslag 1958. Kentalis archief te Sint Michielsgestel.

IvD, Sint Michielsgestel. Jaarverslag 1959. Kentalis archief te Sint Michielsgestel.

IvD, Sint Michielsgestel. Jaarverslag 1961. Kentalis archief te Sint Michielsgestel.

IvD, Sint Michielsgestel. Jaarverslag 1962. Kentalis archief te Sint Michielsgestel.

IvD, Sint Michielsgestel. Jaarverslag 1968/1969. Kentalis archief te Sint Michielsgestel.

IvD, Sint Michielsgestel. Jaarverslag 1970/1971. Kentalis archief te Sint Michielsgestel.

IvD, Sint Michielsgestel. Jaarverslag 1972-1974. Kentalis archief te Sint Michielsgestel.

IvD, Sint Michielsgestel. Sergio Derks. Doorbroken stilte, 175 jaar zorg en onderwijs voor mensen met beperkingen in horen, zien en communicatie. Viataal. Kentalis archief te Sint Michielsgestel.

IvD, Sint Michielsgestel. Vragenlijst, ingevuld door respondent Y. Ontvangen op 6 mei 2011. Vervolg vragen ontvangen op 26 mei 2011.

IvD, Sint Michielsgestel. Vragenlijst, ingevuld door respondent Z. Ontvangen op 6 mei 2011. Vervolg vragen ontvangen op 26 mei 2011.

Bijlage 1 Vragenlijst schriftelijk interview

Geachte heer/mevrouw,

Wij zijn Anneloes van Herwijnen, Hanke van den Ende en Margriet van der Bent. Wij werken momenteel aan onze bachelorthesis van de opleiding Pedagogische Wetenschappen aan de Universiteit van Utrecht. Ons onderwerp gaat over verschillen in gebarentaal tussen jongens en meisjes. Daarbij kijken we naar de invloed van het gezin, de instelling waarin men opgevoed is en het gebruik van gebarentaal door kinderen onderling.

We zouden het fijn vinden als u onderstaande vragen wilt beantwoorden. Het is de bedoeling dat u over uw eigen ervaringen vertelt. U kunt uw antwoord onder de vraag in het document typen. Gebruikt u alstublieft zoveel ruimte als nodig is.

Graag zouden we uiterlijk 6 mei de interviews terug willen zien om ze te kunnen verwerken in ons onderzoek.

Als laatste willen we u nogmaals vragen of we u mogen emailen als wij later nog vragen hebben over uw antwoorden. Alvast hartelijk bedankt voor de door u toegezegde medewerking.

Hartelijke groeten,
Anneloes, Hanke en Margriet

Instelling algemeen

1. Van wanneer tot wanneer ging u naar het instituut?
2. Was het onderwijs gemengd of zaten jongens en meisjes apart?
3. Was het internaat gemengd of waren er aparte gebouwen voor jongens en meisjes?
4. Kunt u iets vertellen over wat u zich nog herinnert van het instituut?

Communicatie met leeftijdsgenoten

5. Kon u met klasgenoten en vriend(inn)en communiceren in gebarentaal? Zo ja, op welke momenten?
6. Kunt u iets vertellen over verschillen in gebarentaal tussen jongens en meisjes in uw instituut?
7. Heeft u, na uw schoolperiode, nog andere verschillen in gebarentaal tussen jongens (mannen) en meisjes (vrouwen) gemerkt?
8. Had u tijdens uw schoolperiode de voorkeur voor onderwijs in gebarentaal of in gesproken taal? En waarom?
9. Hoe heeft het niet mogen communiceren in gebarentaal bijgedragen aan de vorming van uw persoon zoals u nu bent? En hoe heeft het wel mogen communiceren in gebarentaal bijgedragen aan de persoon die u nu bent?

Instelling en beleid

10. Was religie belangrijk voor de invulling van opvoeding en onderwijs binnen uw instelling? En hoe belangrijk was het: weinig, gemiddeld of veel?
11. Hoe keek het instituut aan tegen manieren van communiceren? En welke regels en afspraken waren er over manieren van communiceren?
12. (vervolg op vraag 11) Hoe was de praktische uitwerking hiervan? (bijvoorbeeld wanneer mochten wel gebaren gebruikt worden en wanneer niet?)
13. Werd er door de instelling verschillend aangekeken tegen jongens en meiden (met betrekking tot onderwijs, opvoeding en vrije tijdsbesteding)? En zo ja, waaruit bleek dit?

Communicatie met het gezin

14. Hoe vond u de communicatie tussen u en uw ouders (thuis in het gezin)?
15. Hoeveel contact was er tussen u en uw gezin als u in het instituut verbleef?
16. Hoe vond u de communicatie tussen u en uw horende broers en zussen (evt. andere horende leeftijdsgenoten)?
17. Welke verschillen tussen jongens en meisjes waren er in de opvoeding door uw ouders?
18. Welke verschillen tussen horende en dove gezinsleden waren er in de opvoeding door uw ouders?

Bijlage 2: Codeboom interviews

Gezin

1. Indruk gezin
2. Communicatie in gezin
 1. Doofgeboren
 2. Oralisme
 3. Advies directeur
 4. Trots op ouders
 5. Gezag ouders
3. Opvoeding horende en dove kinderen in gezin
 1. Geen rekening houden met doofzijn
 2. Gehandicapt
 3. Contact met broers/zussen
4. Contact met instelling
 1. Brief of kaart
 2. Bezoek
 3. Vakantie
 4. Geen verschil contact gezin en Instituut
5. Opvoeding jongens/meisjes
 1. Opvoeding tot mannen en vrouwen
 2. Gelijke behandeling j/m in gezin
 1. Mate van strengheid en informatie
 3. Geen verschillen

Beleving onderwijs

1. Indruk schoolstart
2. Aansluiting onderwijs bij jongens & meisjes
3. Verschil school en internaat
3. Feest op het Instituut en school
4. Wisselende momenten
5. Verlaten instituut

Godsdienst

1. Protestants
 1. Aangepaste Bijbel
2. Rooms Katholiek
 1. Catechisatie, Heilige Mis
 2. Gehoorzaamheid

Vormen van gebarentaal

1. Als dialect
2. Spontane gebaren
3. Van Beek gebaren

Mate contact dove jongens en meisjes

1. Geen contact met jongens
2. Meestal apart, soms bij elkaar
3. Sport

Gebruik gebarentaal

1. Verbod gebarentaal, gebaren niet wenselijk
2. Op school
3. Buiten schooltijd

Gebaren jongens en meisjes

1. Verschillen
2. Meisjesgebarentaal

Onderling contact dove jongens en meisjes

1. Zelfgemaakte gebaren ontwikkeld binnen groep
2. Communicatie altijd in gebarentaal
3. Geen communicatieproblemen
4. Praten over gebaren en maatschappij
5. Afkijken van oud-leerlingen

Contact met horende mensen

1. Zoveel mogelijk
2. Spreken met stem

Spreekonderwijs

1. Beleving oralisme in praktijk
2. Orale opvoeding binnen instelling,
3. liplezen
4. Vingerspellen
5. Zusters praten oraal
6. Geen problemen met lipaflezen en taal.
7. Zelfstudie altijd in gesproken taal

Identiteitsvorming

1. Slachtoffer
2. Emancipatie
3. Minderheid
4. Graag bij dove mensen
5. Gebarentaal als moedertaal
6. Bijdrage gebarentaal persoonsvorming
 1. Zekerheid
 2. Vertwijfeling, uiten emotionele gevoelens
7. Behoud Nederlandse taal
 1. Leesboeken

Bijlage 3 Voorbeelden genderschillen gebarentaal Ierland

Voorbeelden van verschillen in ISL

V.I.n.r.: Vrouwelijk gebaar voor 'appel', mannelijk gebaar voor 'appel', vrouwelijk gebaar voor 'dochter', mannelijk gebaar voor 'dochter' (<http://www.csulb.edu/~lemaster/irish.html>).